

RADBOD UNIVERSITY

**De invloed van het loon op het spaargedrag van de lagere
klasse binnen de Gemeentespaarbank van Huissen**

Bachelorwerkstuk

Daan Pardijs

Begeleider: C.J. Van Bochove

15-06-2019

Aantal woorden: 9637

Inhoudsopgave

Inleiding	3-4
Status Quaestionis	4-7
Materiaal	7-11
Methode	11-13
Hoofdstuk 1	14-19
Hoofdstuk 2	20-28
Hoofdstuk 3	29-33
Conclusie en discussie	34-36
Bibliografie	37-38
Bijlagen	39-42

Inleiding

Binnen de geschiedenis van Europa heeft de negentiende eeuw een bepalende rol gespeeld. In deze negentiende eeuw stond de industrialisering centraal: deze leidde tot een ontwikkeling van de Nederlandse economie, waardoor de sociale verhoudingen binnen de samenleving voorgoed veranderden. Vooral vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw kwam de industrialisatie binnen Nederland in een stroomversnelling.¹² Een belangrijk gevolg van de industrialisatie was de urbanisatie. Deze urbanisatie trad op door de toenemende vraag naar arbeiders vanuit de groeiende industrie. De hoge werkgelegenheid in de stad maakte dat mensen zich erdoor aangetrokken voelden: de stad leek hen nieuwe kansen te bieden die er in de dorpen en op het platteland niet waren.³ Naarmate de trek van het platteland naar de stad verder doorzette, begonnen steden dan ook sterk te groeien in de loop van de negentiende eeuw.

Deze verstedelijking veranderde om twee redenen de positie van de lagere klasse. Ten eerste verwaterden de oude overlevingsstrategieën van de lagere klasse door de verstedelijking. Deze overlevingsstrategieën waren gebaseerd op samenwerking binnen gemeenschappen. Door anderen te helpen in tijden van nood had je dan de garantie dat er ook voor jou gezorgd werd in tijden van tegenspoed. Door het wegtrekken van mensen uit hun geboorteplaats kwamen er echter gaten in dit sociale vangnet.⁴ Een tweede ontwikkeling die zich voordeed, was een directer gevolg van de industrialisatie. De hoge vraag naar arbeid van de fabrieken zorgde ervoor dat meer mensen in loondienst kwamen te werken. Hierdoor ging de hogere klasse een sterkere paternalistische houding aannemen ten opzichte van de armen. Een groeiend deel van de hogere klasse werd de werkgever van de armen en als zodanig voelden zij zich zo ook in verdere mate verantwoordelijk voor deze groep.⁵

Dit laatste gevolg blijkt onder meer uit de beschavingsoffensieven van de hogere klasse in de tweede helft van de negentiende eeuw. In deze periode worden er van bovenaf meerdere soorten instellingen opgericht om de armoede te bestrijden. Een van de instellingen die rond deze tijd in grote delen van Europa wordt opgericht, is de spaarbank. In Nederland ontstonden,

¹ M. Jansen, *De industriële ontwikkeling in Nederland 1800-1850* (Amsterdam, 1999) 251.

² J.L. Van Zanden en A. van Riel, *Nederland 1780-1914: staat, instituties en economische ontwikkeling* (Amsterdam, 2000) 343-344.

³ Ibidem, 346.

⁴ J. Dankers, J. van der Linden en J. Vos, *Spaarbanken in Nederland. Ideeën en organisatie, 1817-1990*, (Amsterdam, 2001) 19-22.

⁵ D.O. Baldwin en Helen M. Gill, 'The Savings Bank of Prince Edward Island: Philanthropy and Self-Interest in the Nineteenth Century', *Journal of Canadian Studies* v20 n4 (1986) 115-125.

naar Schots voorbeeld, aan het begin van de negentiende eeuw de eerste spaarbanken. De oprichting van de eerste spaarbank in 1917 was uniek, omdat er in Nederland nog geen speciale instelling voor het sparen bestond. Er bestonden in Nederland al wel instellingen waar burgers hun geld ter bewaring konden geven, maar de periodieke vergoeding van de spaarbank was een nieuw fenomeen.⁶ Ondanks dat de eerste spaarbanken vooral in de jaren twintig van de negentiende eeuw als initiatief van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen werden opgericht, vindt de grootste institutionalisering van de spaarzaamheid binnen Nederland in de jaren 50 en 60 plaats.⁷ In deze periode groeide het aantal spaarbanken in Nederland in totaal naar 225.⁸ Deze uitbreiding van de spaarbanken wordt ook wel gezien als de verwezenlijking van een nieuw ideaalbeeld: het ideaal van de zelfredzame mens.⁹ De leidende gedachte hierachter was dat door het bevorderen van de spaarzaamheid ook de armen uit konden groeien tot goede autonome burgers.

Status Quaestionis

Er is veel onderzoek gedaan naar de spaarbanken in de negentiende eeuw, maar er is nog steeds geen consensus bereikt over de vraag of deze spaarbanken nou echt van nut waren voor de lagere klasse. Aan de ene kant zijn er wetenschappers die stellen dat de spaarbanken niet van toegevoegde waarde waren voor de armen. Deneweth e.a. stellen dat de spaarbanken voor 1880 niet voldeden aan de behoeften van de lagere klasse. Het was bij deze spaarbanken maar eenmalig per week mogelijk om geld op de rekening te zetten en het minimale stortingsbedrag lag vaak te hoog voor de lagere klasse.¹⁰ Deze argumenten komen overeen met de *Full Triple Whammy*, geformuleerd door Collins e.a. Volgens deze *Triple Whammy* kunnen de armen hun sociale positie niet verbeteren, omdat de bestaande financiële instituties niet tegemoet komen aan het lage en onregelmatige loon van de lagere klasse.¹¹ Voor de lagere klasse was het elke

⁶ J. Dankers e.a., *Spaarbanken in Nederland*, 30.

⁷ Tijdens de jaren twintig van de negentiende eeuw werden er ongeveer vijftig spaarbanken door heel Nederland opgericht.

⁸ H. Deneweth, O. Gelderblom en J. Jonker, 'Microfinance and the Decline of Poverty: Evidence from the Nineteenth-Century Netherlands,' *Journal of Economic Development* v39 n1 (2014) 87.

⁹ J. Dankers e.a., *Spaarbanken in Nederland*, 19-27.

¹⁰ H. Deneweth e.a., 'Microfinance and the Decline of Poverty', 89.

¹¹ D. Collins, J. Morduch, S. Rutherford en O. Ruthven, *Portfolios of the Poor: How the World's Poor Live on \$2 a Day* (Princeton, 2009), 36-54.

dag een nieuwe uitdaging om rond te komen tot de volgende dag.¹² Voor hen was het vooral van belang dat zij over geld konden beschikken wanneer zij dat echt nodig hadden en voor hen was de spaarbank dus geen goed financieel instrument.¹³

Volgens Dankers e.a. kwamen de spaarbanken er eigenlijk ook helemaal niet voor de lagere klasse. De spaarbanken dienden vooral de groepen die een bescheiden, maar vrij stabiel inkomen hadden. Dit waren veelal groepen uit de middenklasse en niet zozeer de meest behoeftigen van de samenleving. De spaarbank was daarom vooral van nut voor groepen uit de middenklasse, omdat dit hen beter bestand maakte tegen periodes van tegenslag. De spaarbank voorkwam zo dat deze groepen konden zakken op de sociale ladder.¹⁴ Dit punt van Dankers e.a. wordt ook ondersteund door Deneweth e.a.: het lage loon van de armen stelde hen niet in staat om gebruik te maken van de spaarbank. Zij stellen dat de lagere klasse pas gebruik kon maken van de spaarbank toen de lonen gingen stijgen. In de periode voordat dit plaatsvond, was het inkomen van deze klasse te onregelmatig en te laag om op vaste basis te sparen.¹⁵¹⁶

Aan de andere kant zijn er juist ook wetenschappers die stellen dat de spaarbanken wel degelijk van nut waren voor de lagere klasse. Zowel Bulder als Thol erkent het belang van spaarbanken voor de lagere klasse door te kijken naar de korte of middellange termijn. Bulder ziet de spaarrekeningen als een hulpmiddel voor de arme bevolking in tijden van tegenslag. Juist door iets opzij te zetten, hadden deze spaarders dan een buffer om bijvoorbeeld blessures of ziekte op te vangen.¹⁷ Het onderzoek van Thol naar de spaarbanken in Duitsland bevestigt dit beeld: zij toont aan dat bedragen vaak maar voor korte tijd op de spaarrekeningen stonden, maar laat ook zien dat er wel veel inlages werden gedaan. Daarbij is het merendeel van de spaarders ook afkomstig uit de lagere klasse, waaruit afgeleid kan worden dat zij de spaarbank dus wel degelijk gebruikten.¹⁸ Palumbo komt in zijn onderzoek naar het spaargedrag van

¹² L. Fontaine & J. Schlumbohm, 'Household Strategies for Survival: An Introduction', in: Laurence Fontaine en Jürgen Schlumbohm, *household strategies for survival 1600-2000: fission faction and cooperation* (Cambridge, 2000), 11.

¹³ D. Collins e.a., *Portfolios of the Poor*, 61-64.

¹⁴ J. Dankers e.a., *Spaarbanken in Nederland*, 49.

¹⁵ H. Deneweth e.a., 'Microfinance and the Decline of Poverty', 87-90.

¹⁶ Volgens Deneweth e.a. werd de spaarbank in Nederland pas een goede financiële instelling voor de lagere klasse toen zij zich in gingen stellen op hun behoeften. Dit gebeurde in 1881 met de introductie van de Rijkspostspaarbank die inlages vanaf vijf cent toestond en ook voor langere tijd open was.

¹⁷ Bulder, E.A.M., 'Sparen 1881-1940', in: Jacques van Gerwen en Marco van Leeuwen, *Studies over zekerheidsarrangementen. Risico's, risicobestrijding en verzekeringen in Nederland vanaf de Middeleeuwen*, (Amsterdam, 1998), 694-706.

¹⁸ C. Thol, 'Poverty Relief and Financial Inclusion: Savings Banks in Nineteenth Century Germany', *2016 Savings and Retail Banking History Award* (November 2016) 5.

gezinnen tot eenzelfde conclusie. Hij laat zien dat er juist veel gespaard wordt door gezinnen waarbij het hoofd van het gezin vaak ziek is. Juist door de onzekerheid over de toekomst lijkt de spaarzaamheid bij deze gezinnen toe te nemen.¹⁹

Het is duidelijk dat er over het nut van de spaarbanken nog geen consensus bereikt is. Mogelijk is dit het gevolg van het ontbreken van een micro-studie naar het gedrag van spaarders binnen een spaarbank. Geen van de bestaande onderzoeken doet echt gedetailleerd verslag van specifieke rekeningen van spaarders. Een gedetailleerd onderzoek naar spaarbanken in de tweede helft van de negentiende eeuw kan aantonen of deze spaarbanken voor de lagere klasse van nut waren. Juist de tweede helft van de negentiende eeuw wordt namelijk gekenmerkt door een sterke economische groei die grote invloed had op de lonen van de lagere klasse. Allen wijst erop dat eerst de elite en middenklasse van deze economische groei profiteren, maar dat ook de lagere klasse vanaf 1870 hier de vruchten van plukt. Zo stijgt het loonniveau rond 1870 voor het eerst over het loonniveau van de Middeleeuwen.²⁰ Zowel De Zwart e.a. als Vermaas tonen aan dat hiervan ook sprake was in Nederland. Vanaf het midden van de negentiende eeuw zien zij een flinke verbetering in het reële loon, waarbij zij de echte stijging plaatsen tussen 1860 en 1890.²¹ De Zwart e.a. tonen zelfs aan dat in deze periode het reële loon van bijvoorbeeld bouwvakkers verdubbelde.²²

Een soortgelijke loonontwikkeling zal er dus toe leiden dat de lagere klasse ook geld over ging houden. Hierom zullen zij vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw ook gebruik kunnen gaan maken van de spaarbank. Of hiervan ook daadwerkelijk sprake is kan aangetoond worden met een gedetailleerde casestudie naar de specifieke rekeningen van spaarders in deze periode. Hierin kan inzicht gegeven worden in de mate waarin de spaarbank van toegevoegde waarde werd tijdens de stijgende lonen uit de tweede helft van de negentiende eeuw. Een dergelijk onderzoek kan zodoende uitwijzen of de stelling van Deneweth e.a., namelijk dat de spaarbank pas van nut werd voor de lagere klasse toen de lonen gingen stijgen, ook daadwerkelijk klopt.

¹⁹ M.G. Palumbo, 'Estimating the Effects of Earnings Uncertainty on Families' Saving and Insurance Decisions', *Southern Economic Journal* v67 n1 (2000) 78.

²⁰ R.C. Allen, 'The Great Divergence in European Wages and Prices from the Middle Ages to the First World War', *Explorations in economic history* v38 n4 (2001) 413.

²¹ A. Vermaas, "Real industrial wages in the Netherlands 1850-1913", in: P. Scholliers and V. Zamagni, editors, *Labour's reward* (Aldershot, 1995) 140-143.

²² P. de Zwart, B. Van Leeuwen en J. Van Leeuwen, 'Real wages since 1820' in: Van Zanden, J.L. e.a. *How Was Life?: Global Well-being since 1820* (OECD, 2014) 81.

Naast verschillen door de tijd heen, biedt een micro-studie ook de kans om verschillen binnen de lagere klasse te analyseren. In de literatuur wordt de lagere klasse nu vaak beschreven als een homogene groep: een groep die gelijk aan elkaar is door hun lage inkomen. Dit terwijl er tussen de beroepen uit de lagere klasse toch wezenlijke verschillen kunnen zitten. Dit verschil uit zich bijvoorbeeld al in het werk van Jan Lucassen: waar het loon van arbeiders normaliter op wekelijkse basis uitbetaald werd, was het loon op de landbouw juist sterk seizoensgebonden.²³ Het loonsysteem, de frequentie en omvang waarin personen loon ontvangen, heeft invloed op de mate waarin burgers gedurende het jaar geld overhielden. Dit verschil tussen enerzijds de productiesector en anderzijds de agrarische sector wijst dus al op verschillende mogelijkheden van sparen binnen de spaarbank.

Om deze verschillen te onderzoeken, is dan ook de volgende onderzoeksvraag geformuleerd: *Hoe maakte de lagere klasse in Nederland gebruik van de spaarbank tussen 1870 en 1890 en welke invloed hadden het loonsysteem en loonontwikkeling op hun spaargedrag?* Deze onderzoeksvraag zal beantwoord worden aan de hand van drie deelvragen die gericht zullen zijn op het analyseren van de spaarrekeningen door de tijd heen, de diversiteit binnen de lagere klasse en de invloed van de stijgende lonen op het spaargedrag. De drie deelvragen aan de hand waar dit gedaan zal worden, zijn:

Deelvraag 1: *welke periodieke verschillen zijn er door het jaar heen in het spaargedrag van de lagere klasse te zien?*

Deelvraag 2: *wat is de invloed van het loonsysteem op het spaargedrag van de lagere klasse?*

Deelvraag 3: *hoe ontwikkelt het spaarbedrag van de lagere klasse zich tussen 1870 en 1890?*

Materiaal

Om antwoord te geven op de onderzoeksvraag is gebruik gemaakt van het archief van de Gemeentespaarbank van Huissen. Deze spaarbank is opgericht in 1867 en had als doel om de burgers een veilige plek te bieden voor hun spaargeld: *“De Spaarbank te Huissen is eene gemeentelijke instelling en heeft ten doel de ingezetenen der gemeente en die uit de omstreken de gelegenheid te geven om de gelden, die zij oversparen, op eene zekere en voordeelige wijze tijdelijk te doen bewaren.”*²⁴

²³ J.Lucassen, ‘Loonbetaling en munteirculatie in Nederland (1200-2000)’, *Jaarboek voor munt-en penningkunde*, 86(1999), 12-16.

²⁴ Regionaal Archief Nijmegen, Archief Gemeentespaarbank Huissen 1868-1967, inv.nr. 3 Verordening voor de Spaarbank (1911).

Zoals aangetoond door De Zwart e.a. en Vermaas bevindt de oprichting van deze spaarbank zich midden in de periode van economische groei van 1860-1890, waarin het reële loon in Nederland sterk steeg.²⁵ Binnen dit onderzoek naar de invloed van loonontwikkeling is deze periodisering zeer gunstig, omdat het de mogelijkheid biedt om te kijken of een toename in loon ook leidt tot een toename in het sparen. Daarnaast beschikt Huissen over de goede ligging om de verschillende loonsystemen te analyseren. De gemeenschap van Huissen vond hun werk in zowel de steenfabrieken langs de Rijn²⁶ als in de tabaksteelt en tuinbouw.²⁷ Deze tweedeling wijst dus, zoals gesteld door Lucassen, op de aanwezigheid van verschillende loonsystemen in het gebied rond Huissen.

De uitgebreide administratie van de Gemeentespaarbank van Huissen biedt daarbij een goede casus om deze invloed van zowel de loonontwikkeling als het loonsysteem te onderzoeken. In de registers van inleg en opname kreeg elke nieuwe spaarder een eigen pagina met het bijbehorende folionummer.²⁸ Bij elke inlage of opname van de spaarder werd de grootte genoteerd met de precieze datum waarop de betreffende inlage of opname gedaan werd. Hierdoor kunnen de bedragen tussen verschillende groepen vergeleken worden alsmede verschillen in bedragen door de tijd heen.

Bij het folionummer werd tevens de naam van de spaarder, zijn/haar woonplaats en het beroep van de spaarder genoteerd. De vermelding van het beroep maakt de Gemeentespaarbank van Huissen erg gunstig voor het analyseren van de invloed van de verschillende loonsystemen. Lambert e.a. stellen namelijk dat het beroep de meest betrouwbare variabele is om iemands sociale positie in het verleden vast te stellen.²⁹ Aan de hand van de beroepstitel is zodoende vastgesteld welke personen uit de Gemeentespaarbank van Huissen tot de lagere klasse behoorden.

Een kanttekening die bij dit gebruik van de beroepstitel geplaatst moet worden, is dat er verschillen kunnen zitten tussen burgers met dezelfde beroepstitel. Zo wordt er bijvoorbeeld de beroepstitel van landbouwer gebruikt, maar deze titel zegt niet direct iets over de hoeveelheid

²⁵ A. Vermaas, 'Real industrial wages in the Netherlands 1850-1913', 140-143; P. de Zwart e.a., 'Real wages since 1820' 80-82.

²⁶ M. Loonen, *De canon van Lingewaard* (Huissen, 2009) 40.

²⁷ E.J.Th.A.M.A. Smit, *Canon van de Huissense geschiedenis* (Huissen 2009) 77-81.

²⁸ Regionaal Archief Nijmegen, Archief Gemeentespaarbank Huissen 1868-1967, inv.nr. 219 Registers van inleg en opname.

²⁹ P.S. Lambert, R. L. Zijdemann, M. H. D. Van Leeuwen, I. Maas en K. Prandy, 'The Construction of HISCAM: A Stratification Scale Based on Social Interactions for Historical Comparative Research', *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 46:2, 77.

land of het soort land dat de persoon bezat. De beroepstitel geeft dus maar een beperkt beeld van de persoon van wie de rekening was. Binnen dit onderzoek was dit echter niet van vitaal belang, omdat er gericht wordt op de verschillende loonsystemen binnen de beroepssectoren van de lagere klasse.

Year	Date	Description	Debet	Credit
1873	Aug. 23	Inlage		
	Oct. 25	Teruggetaald	400	1400
	Dec. 13	Thom	900	
	31	Renten		
1874	Febr. 21	Inlage		8 75
	28	Teruggetaald	200	108 75
	Dec. 31	Renten		136 63
1875	Kwart 15	Teruggetaald	6 87	46 87
	Juni 12	Inlage		1000
	Juli 24	Teruggetaald	200	
	Febr. 24	Thom	800	
	Dec. 31	Renten		
1876	Jan. 29	Teruggetaald	49	9 25
	Dec. 31	Renten		49 25
1877				

Termin 1 fol 12

Afbeelding 1: Voorbeeld van een spaarrekening binnen de Gemeentespaarbank van Huissen.
Bron: Regionaal Archief Nijmegen, Archief Gemeentespaarbank Huissen 1868-1967, inv.nr. 219 Registers van inleg en opname

Om de lagere klasse te identificeren is er gebruik gemaakt van de database van HISCO - History of work information system. Binnen deze database wordt er een hiërarchische indeling gegeven van de beroepssectoren met een onderverdeling in de drie laagste beroepssectoren: de servicesector, de agrarische sector en de productiesector.³⁰ Ook HISCAM, de studie van Lambert e.a., erkent deze beroepssectoren en stelt dat deze laagste drie beroepssectoren duidelijk een lagere sociale positie hebben dan de rest van de beroepssectoren.³¹

³⁰ History of work information system, <https://historyofwork.iisg.nl/major.php> (geraadpleegd 10 mei 2019).

³¹ P.S. Lambert e.a., 'The Construction of HISCAM', 81.

Voor het analyseren van de invloed van verschillende loonsystemen op het spaargedrag zijn deze beroepssectoren gunstig. Lucassen stelt dat de beroepen uit de drie bovengenoemde beroepssectoren allemaal gekenmerkt worden door een ander loonsysteem. Waar het loon van de arbeiders uit de productiesector op wekelijkse basis werd uitbetaald, was het loon van de landbouw juist seizoensmatig. Deze burgers uit de agrarische sector moesten wachten tot de oogst voordat zij hun loon kregen. De servicesector, die sterk gedomineerd wordt door dienstbodes, kende juist weer een ander loonsysteem. Hier was er sprake van een jaarlijkse of halfjaarlijkse betaling, waarbij de beroepen uit deze sector vaak bij de werkgever inwoonden.³²

Uit figuur 1 blijkt dat de bovengenoemde sectoren ook allen in de Gemeentespaarbank van Huissen terug te vinden zijn. Deze gegevens laten onder andere zien dat meer dan de helft van de spaarders dus uit de lagere klasse afkomstig was. Dit wordt nog eens versterkt als meegewogen wordt dat een groot deel van de rekeningen die tot een van de overige sectoren behoorden, eigenlijk rekeningen waren die door de ouders geopend waren voor hun minderjarige kinderen. Als dit deel van minderjarigen niet meegeteld zou worden, dan zal het relatieve aantal spaarders uit de lagere klasse nog verder toenemen.

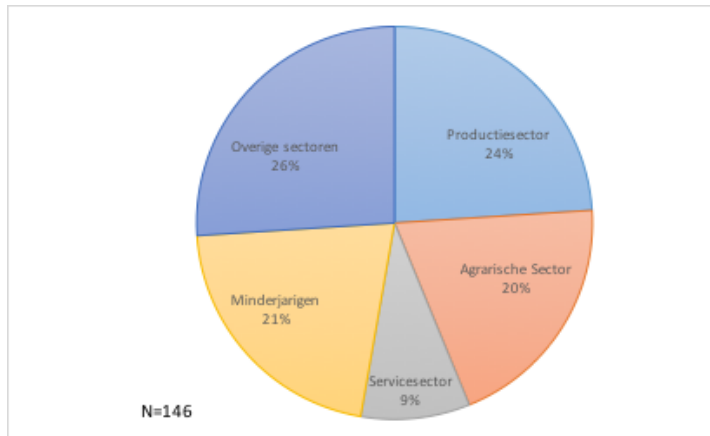
Daarnaast blijkt uit deze gegevens ook de diversiteit van de lagere klasse binnen de Gemeentespaarbank van Huissen tussen 1870 en 1875. Vooral de gelijke aanwezigheid van de productiesector en de agrarische sector onderstreept dit. De servicesector is wel duidelijk minder aanwezig, maar ongeveer één op de tien spaarders vond toch ook in deze beroepssector zijn/haar bron van inkomsten.

Een nadeel aan het gebruik van beroepssectoren is dat het loonsysteem ook binnen de beroepssectoren kan verschillen. Voor de agrarische sector en de productiesector bleek dit geen probleem omdat, met uitzondering van het beroep van tuinman, alle beroepen die in de Gemeentespaarbank van Huissen geselecteerd zijn ook gekenmerkt worden door het loonsysteem dat bij de betreffende sector hoort. Binnen de servicesector bleek er wel enige mate van diversiteit in de beroepen te zijn, maar het overgrote deel van de dienstbodes maakte dat dit specifieke loonsysteem ook goed geanalyseerd kon worden.

Daarnaast zal het spaarbedrag niet volledig overeenkomen met het loon van de spaarders. Het is niet aannemelijk dat de spaarders hun volledige loon bij de spaarbank zullen storten, dus de grootte van de stortingen zal niet volledig overeenkomen met de grootte van het ontvangen loon. Ook kan het geval zich ook voordoen dat een inlage niet afkomstig is uit

³² J.Lucassen, 'Loonbetaling en muntcirculatie in Nederland (1200-2000)', 14.

ontvangen loon. Het is bijvoorbeeld goed mogelijk dat een spaarder besluit om het geld dat hij via een erfenis heeft ontvangen, te storten bij de spaarbank. Deze beide kanttekeningen zijn belangrijk, omdat duidelijk moet zijn dat het spaarbedrag niet direct een beeld geeft van het loon van de rekeninghouder. Het is echter het doel om erachter te komen welke invloed het loonsysteem had op het algehele spaargedrag van de spaarder.

Figuur 1: Het aantal rekeningen dat tussen 1870 en 1875 werd geopend, geordend per beroepssector

Bron: *Regionaal Archief Nijmegen, Archief Gemeentespaarbank Huissen 1868-1967, inv.nr. 219 Registers van inleg en opname*

Methoden

Om te bepalen in welke mate de Gemeentespaarbank van Huissen van nut was voor de lagere klasse, is het eerst van belang om duidelijk te hebben uit welke personen de lagere klasse bestaat. De studie HISCAM had, zoals beschreven, een belangrijke rol hierin omdat zij gebruik hebben gemaakt van de “CAMSIS” benadering.³³ Dit houdt in dat de sociale positie van personen is vastgesteld aan de hand van de sociale interactie tussen personen: de mate waarin er sprake is van sociaal contact tussen verschillende beroepen geeft dan een indicatie van welke beroepen een gelijke sociale positie hadden.

Deze studie is nuttig, omdat er aan de hand van de sociale interactie ook een score aan de beroepen toegekend werd: hoe hoger de score, hoe hoger de sociale positie van het beroep.³⁴ Binnen de database van HISCAM is het gemiddelde vastgesteld op een score van 50. Lambert e.a. stellen echter dat er veel meer beroepen zijn met een lage score dan beroepen met een hoge score. Als een gevolg hiervan ligt het gemiddelde dan ook dicht bij de scores van lage beroepen. In de database van HISCAM uit dit zich onder andere in kleine verschillen tussen

³³ P.S. Lambert e.a., ‘The Construction of HISCAM’, 78-79.

³⁴ Ibidem, 78.

de scores van beroepen met een lage sociale status.³⁵ Dit blijkt onder meer uit het feit dat het beroep van fabrieksarbeider gelijk staat aan een score van 50. Voor het bepalen van welke spaarders tot de lagere klasse behoorden, is zodoende een maximale score van 55 aangehouden. Deze score is afgestemd op de score van een fabrieksarbeider, met een 10% afwijking naar boven toe. Alle rekeningen die volgens de HISCAM-versie 1.31.NL, die specifiek gericht is op beroepen in Nederland tussen 1800-1938, een score van 55 of lager hadden, zijn tot de lagere klasse gerekend.³⁶

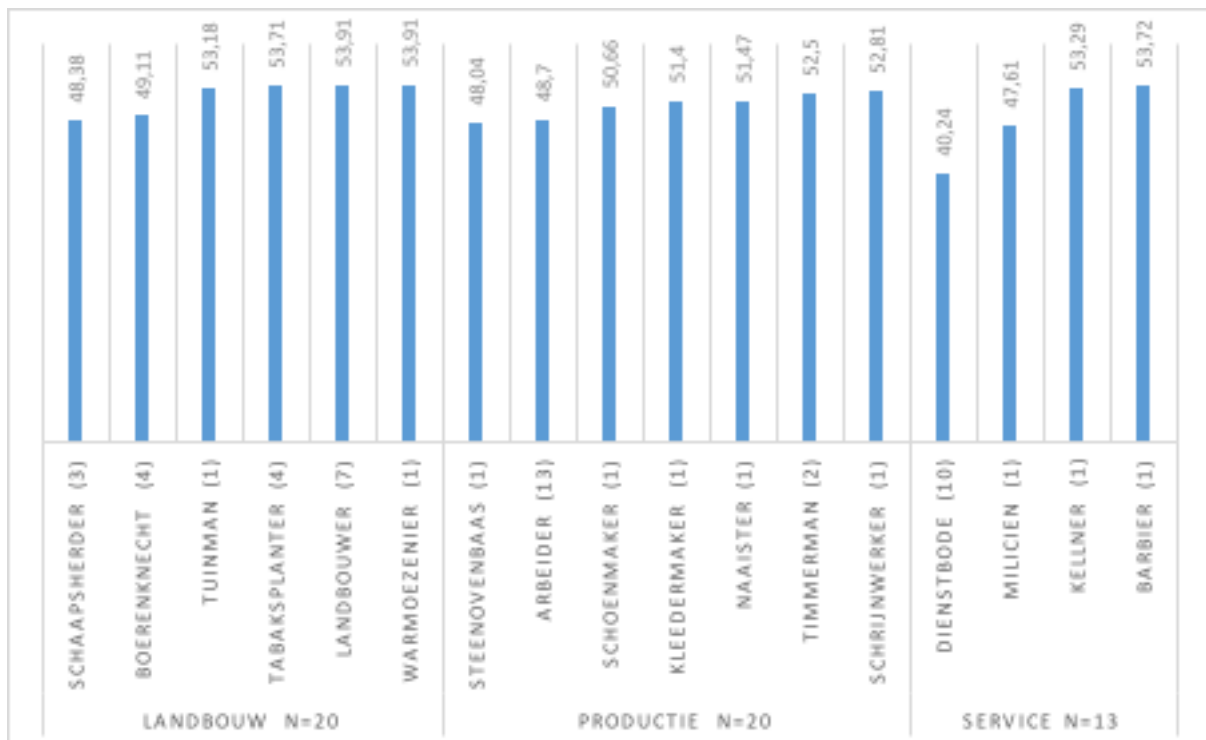
Alle gevonden beroepen met een score van minder dan 55 konden tot een van de drie beroepssectoren (de productiesector, de agrarische sector en de servicesector) gerekend worden. Van deze beroepssectoren zijn de eerste twintig spaarders gekozen die een rekening openden bij de Gemeentespaarbank van Huissen tussen 1870 en 1875. Deze periodisering is gebaseerd op het werk van Allen, Vermaas en De Zwart e.a., die alle drie stellen dat in deze periode de lonen van de lagere klasse het hardst gaan stijgen.³⁷ In het geval van de productiesector en de agrarische sector is dit aantal van twintig gehaald, maar in het geval van de servicesector waren er niet meer dan dertien spaarders die een rekening openden in deze periode.

Van de rekeningen die geselecteerd zijn binnen de Gemeentespaarbank van Huissen kan een overzicht gemaakt worden in beroep en beroepssector. Figuur 2 geeft een overzicht van de scores van de beroepen uit de nieuw geopende rekeningen tussen 1870-1875. Deze scores laten zien dat de beroepen onderling weinig verschil in sociale status kennen. Met uitzondering van het beroep van dienstbode hebben de beroepen allemaal een score tussen de 47,61 en 53,91. Voor het vergelijken van de beroepssectoren in het verdere onderzoek is dit gunstig, want door deze kleine verschillen kan sociale status maar een beperkte rol spelen bij het verklaren van verschillende patronen in spaargedrag.

³⁵Ibidem, 81.

³⁶ HISCAM for Netherlands (versie 1.3.1.NL, accessed December 2013 from <http://www.camsis.stir.ac.uk/hiscam/>).

³⁷ A. Vermaas, 'Real industrial wages in the Netherlands 1850-1913' 138-150; P. de Zwart e.a., 'Real wages since 1820' 81; R.C. Allen, 'The Great Divergence in European Wages and Prices from the Middle Ages to the First World War', 411-415.

Figuur 2: HISCAM-scores van de beroepen uit de Gemeentespaarbank van Huissen
Bron: *Regionaal Archief Nijmegen, Archief Gemeentespaarbank Huissen 1868-1967, inv.nr. 219 Registers van inleg en opname*

Van al deze rekeningen is het spaargedrag voor maximaal twintig jaar gedetailleerd uitgewerkt. Dit houdt in dat elke inlage en opname is genoteerd en is opgeteld dan wel afgetrokken van het spaarsaldo van de rekeninghouder. Kenmerkend voor de spaarbank was de rente die de spaarders ontvingen, maar de rente is in deze analyse niet meegeteld als een bron van inkomsten. Als de rente wel was genoteerd, dan had dit namelijk geleid tot een regelmatige jaarlijkse stijging op alle rekeningen; alle rekeninghouders kregen immers op 31 december rente uitgekeerd. Deze rente had geen vaste grootte, maar was afhankelijk van de hoeveelheid spaargeld van de spaarders. Als de rente wel genoteerd was, dan zou zodoende lastig onderscheid gemaakt kunnen worden tussen inlages of ontvangen rente.

Het negeren van de rente-inkomsten uit zich in een negatief spaarsaldo op sommige spaarrekeningen. In de realiteit konden de rekeningen niet in het rood staan, ze waren er puur om te sparen. Belangrijk is dan ook oog te hebben voor het feit dat de cumulatieve bedragen niet gelijkstaan aan het werkelijke bedrag dat op de rekeningen stond. De bedragen waar in deze studie mee gewerkt is, zijn allemaal gebaseerd op acties die zelf door de spaarders uitgevoerd zijn. Deze bedragen geven daarom een nauwkeurig beeld van het spaargedrag van de spaarders.

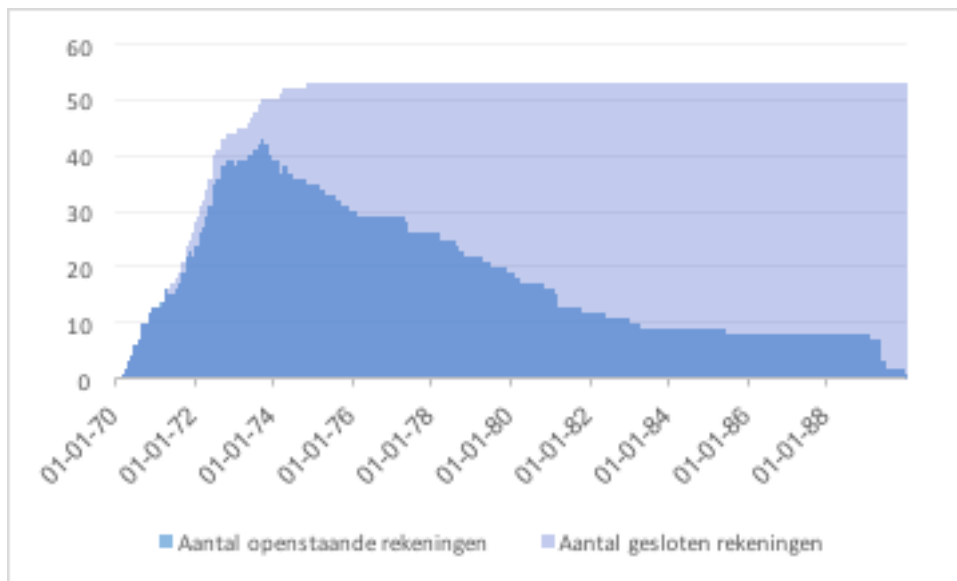
Hoofdstuk 1: Periodieke verschillen in het spaargedrag

In dit hoofdstuk zal ingegaan worden op de mate waarin het spaargedrag door het jaar heen verschilde. Om te sparen is het essentieel om geld over te houden om opzij te kunnen schuiven naar de spaarrekening. De mate waarin dit mogelijk is, kan gedurende het jaar echter sterk verschillen. Zeker het leven van de lagere klasse werd gekenmerkt door onzekerheid: door ziekte, blessures of sterke seizoenverschillen varieerde de levensstandaard van deze klasse voortdurend.³⁸ Om een inzicht te krijgen in welke externe factoren het spaargedrag van de lagere klasse sterk beïnvloedden, zal er in dit hoofdstuk de focus liggen op variaties in het spaargedrag tussen maanden en seizoenen. Door het analyseren van meerdere jaren kan er daarbij ook een beeld geschept worden van hoe de spaarrekeningen tussen de jaren verschilden.

Om een beeld te schetsen van hoe het spaargedrag binnen jaren varieerde, zijn als uitgangspunt het aantal inlages en het aantal opnames genomen. Deze twee variabelen bepalen immers of het spaarbedrag toeneemt dan wel afneemt. Bij het analyseren van deze variabelen is er niet voor gekozen om de grootte van de inlage of opname mee te rekenen, omdat enkele zeer hoge bedragen hier een te sterke invloed op kunnen uitoefenen. Daarnaast kan aangenomen worden dat het loonsysteem van invloed kan zijn op de grootte van een inlage of opname, iets wat later in hoofdstuk 2 uitgelicht zal worden. Voor het analyseren van periodieke verschillen geeft een overzicht van de frequentie van het aantal inlages en opnames zodoende een betrouwbaarder beeld.

Bij de analyse van deze rekeningen is ervoor gekozen om de eerste tien jaar van alle rekeningen te analyseren, omdat zoals figuur 3 laat zien, een groot aantal van de rekeningen van de spaarders al beëindigd was na 1880. Wanneer er voor een langere periode dan tien jaar gekozen zou zijn, wordt de invloed van enkele spaarders op het geheel te groot. Aangezien de periode 1870-1880 de meest actieve periode van een grote groep spaarders is, waarbij de helft dus ook besluit de rekening te sluiten, is dit de meest geschikte periode om periodieke verschillen te onderzoeken.

³⁸ L. Fontaine & J.Schlumbohm, 'Household Strategies for Survival: An Introduction' 1.

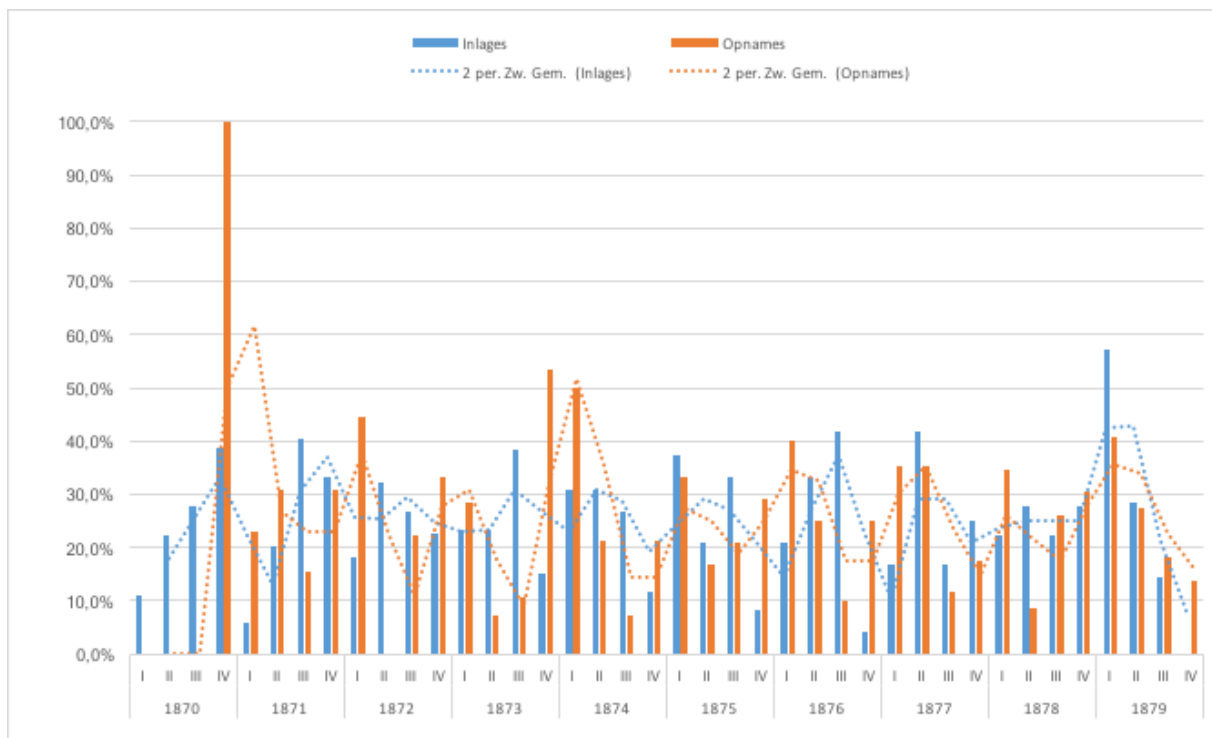
Figuur 3: aantal openstaande en gesloten rekeningen 1870-1890.
Bron: *Regionaal Archief Nijmegen, Archief Gemeentespaarbank Huissen 1868-1967, inv.nr. 219 Registers van inleg en opname*

Figuur 4 geeft een overzicht van het aantal inlages en opnames dat in de periode 1870-1879 gedaan werd bij de Gemeentespaarbank van Huissen. Binnen deze grafiek is er gekozen om gebruik te maken van percentages, omdat het aantal inlages en opnames tussen 1870-1873 sterke verschillen kende met de jaren 1874-1879. Vooral de inlages waren in deze eerdere periode vaak hoger, omdat in deze periode de rekeningen bij de spaarbank werden geopend. Hierdoor had elke rekening al minimaal één inlage in deze periode. Daarnaast toonde figuur 3 aan dat het aantal spaarders vrij snel afnam in de eerste jaren, wat zich ook uit in een lager aantal inlages en opnames in de latere periode.

Uit figuur 4 kunnen een aantal zaken afgeleid worden wat betreft verschillen in spaargedrag door het jaar heen. Ten eerste valt op dat de inlages niet evenredig over de vier kwartalen verdeeld zijn. Binnen de jaren zijn er vrij grote verschillen in het aantal inlages te zien, waarbij vooral de kwartalen II en III aan de hoge kant zijn. In vrijwel alle jaren, met uitzondering van de periode na 1877, is het aantal inlages in de kwartalen II en III hoger dan de kwartalen I en IV.

Een verklaring die binnen de literatuur voor dit fenomeen wordt gegeven, is het lengteverschil van de dagen. De kwartalen I en IV komen namelijk overeen met de maanden oktober-maart die in vergelijking met april-september gekenmerkt worden door een lagere temperatuur en de kortere tijd tussen zonsopkomst en zonsondergang. De kortere tijd dat de zon er is, heeft tot gevolg dat er in de kwartalen I en IV minder gewerkt kan worden dan in de

maanden II en III en dat de inkomsten in de koude maanden dus ook lager zijn.³⁹In zijn onderzoek naar de vroege industrialisering in Amerika stelt David Brody zelfs dat er door de werkgevers ingespeeld werd op dit lengteverschil van de dagen. Juist in de zomermaanden werden er meer werknemers aangenomen, maar een deel hiervan werd ontslagen als de dagen weer korter werden.⁴⁰

Figuur 4: percentage van het aantal inlages en opnames per kwartaal.

Bron: *Regionaal Archief Nijmegen, Archief Gemeentespaarbank Huissen 1868-1967, inv.nr. 219 Registers van inleg en opname*

De analyse van het aantal opnames uit figuur 4 bevestigt dit beeld: in de koude maanden lijken de spaarders vaker een opname uit de Gemeentespaarbank van Huissen te doen om te compenseren voor het inkomensverlies van de kortere werkdagen. Uit figuur 4 blijkt dat in elk jaar het aantal opnames in de kwartalen I en IV hoger is dan in de kwartalen II en III. Twee opvallende voorbeelden hiervan zijn kwartaal IV van 1873 en kwartaal I van 1874, waarin in beide kwartalen zelfs 50% van de totale opnames van dat hele jaar plaatsvond. De trendlijn van de opnames toont dat dit patroon, weliswaar in mindere mate, ook in andere jaren van de eerste tien jaar steeds terugkomt. De golfbeweging van het aantal opnames is

³⁹ D.Brody, 'Time and work during early American Industrialism', *Labor History* v30 n1 (1989) 43.

⁴⁰ Ibidem, 42-43.

daarin tegenovergesteld aan de golfbeweging van het aantal inlages: de inlages nemen juist toe in de zomermaanden en af in de wintermaanden.

In figuur 5 waarin er uitgewerkt is hoe de inlages en opnames uit de eerste tien jaar verdeeld waren over de maanden, komt deze bevinding ook duidelijk naar voren. De lijn van zowel inlages als de opnames toont dat zij in grote mate tegenovergesteld van elkaar zijn: waar de inlages op hun hoogst zijn in de maanden mei tot augustus, zijn de opnames juist op hoogst in de maanden oktober tot april. De u-vorm van de opnames, waarin zij op het laagst zijn in het midden van het jaar, gaat gepaard met een stijging van het aantal inlages in het midden van het jaar. Dit uit zich dan ook in het sterke verschil in grootte tussen de inlages en de opnames in de maanden mei tot september.

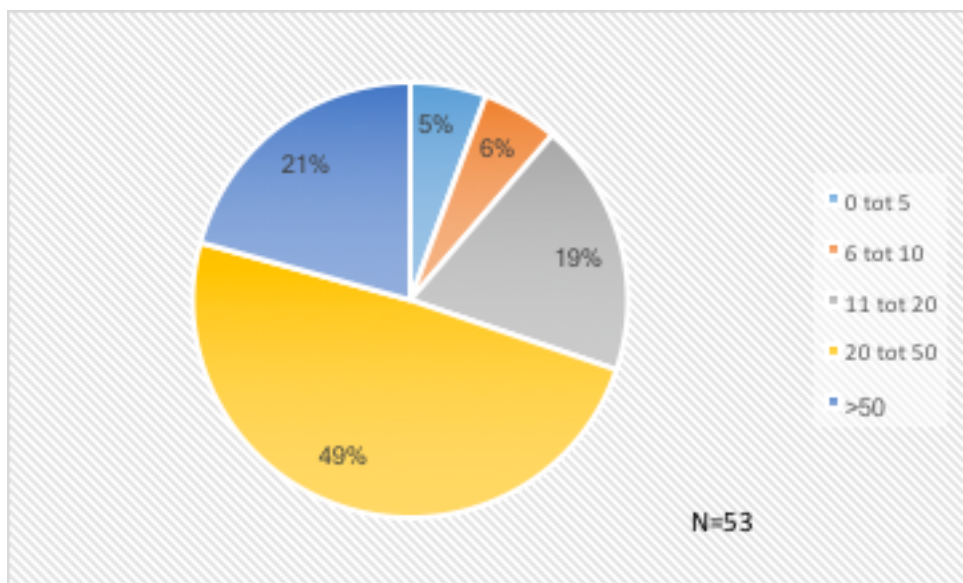

Figuur 5: Aantal inlages en opnames in de eerste tien jaar, cumulatief per maand
Bron: *Regionaal Archief Nijmegen, Archief Gemeentespaarbank Huissen 1868-1967, inv.nr. 219 Registers van inleg en opname*

Daarbij toont figuur 5 wel dat er sprake is van diversiteit in spaargedrag binnen de kwartalen. Bij de inlages vallen bijvoorbeeld de maanden maart en december op, terwijl bij de opnames de maanden januari en oktober opvallend zijn. Voor de opnames uit de maand januari geldt dat deze aan de hogere kant zijn door de ontvangen rente op 31 december. Bij het uitwerken van de spaarrekeningen bleek dat een aantal spaarders het bedrag van de rente al in januari opnam. Dit fenomeen deed zich uitsluitend voor de maand januari voor, wat het relatief hoge aantal opnames in deze maand verklaart.

Van de overige maanden kan niet met zekerheid vastgesteld worden waarom deze afwijken binnen het kwartaal. Mogelijk hadden deze maanden minder afgeweken als er sprake was geweest van meer inlages en opnames. Zoals uit figuur 5 blijkt, werd er door de spaarders namelijk niet op zeer frequente wijze geld ingelegd of opgenomen uit de Gemeentespaarbank van Huissen. Zelfs het hoogste aantal van veertig inlages staat op jaarbasis maar gelijk aan vier inlages per maand. Het kan dus niet met zekerheid vastgesteld worden dat de uitschieters ook daadwerkelijk een gegronde reden hadden.

Daarnaast wijst dit relatief lage aantal maandelijks inlages en opnames wel op een vrij passief gebruik van de Gemeentespaarbank van Huissen. Dit blijkt des te meer uit figuur 6 waarin alle rekening tot het moment dat zij sloten gevolgd zijn en het gemiddeld aantal weken tussen de verschillende mutaties, zowel inlages als opnames, op de rekeningen van de spaarders is berekend. Uit figuur 6 blijkt dat bij 70% van de spaarders er gemiddeld meer dan twintig weken tussen de mutaties zat. Een heel duidelijk voorbeeld hiervan is Agnes van Kesteren: zij deed als dienstbode in 1870 eenmalig een inlage van 29 gulden en liet, zonder de rekening verder te gebruiken, dit bedrag vervolgens acht jaar lang op haar rekening staan (bijlage 1).

Figuur 6: Het gemiddeld aantal weken per mutatie op de spaarrekeningen.
Bron: *Regionaal Archief Nijmegen, Archief Gemeentespaarbank Huissen 1868-1967, inv.nr. 219 Registers van inleg en opname*

Deze bevinding lijkt aan te sluiten bij de stelling van Deneweth e.a., namelijk dat de spaarbank niet voldeed aan de behoeftes van de lagere klasse. Doordat de spaarbank maar een keer in de week open was, konden de spaarders uit de lagere klasse hier niet elk bedrag dat zij

overhielden storten.⁴¹ De onregelmatige wijze waarop de spaarders hun rekeningen bij de Gemeentespaarbank van Huissen gebruikten, lijkt dit te bevestigen. Aan de hand van deze gegevens kan echter niet gesteld worden dat de Gemeentespaarbank van Huissen niet van nut was voor de lagere klasse. Een laag aantal inlages en opnames geeft geen beeld van de grootte van de bedragen die gestort dan wel opgenomen werden. Hierop was onder andere het loonsysteem van invloed en daarom zal er in het volgende hoofdstuk ook ingegaan worden op verschillen in spaargedrag binnen de lagere klasse en de mate waarin het loonsysteem bepalend was voor deze verschillen.

⁴¹ H. Deneweth e.a., 'Microfinance and the Decline of Poverty', 89.

Hoofdstuk 2: Diversiteit binnen de lagere klasse - de relatie tussen het loonsysteem en het spaargedrag

Zoals gesteld is er binnen de literatuur tot zover geen onderscheid gemaakt binnen de lagere klasse. De lagere klasse wordt door veel onderzoekers gedefinieerd aan de hand van hun lage inkomen, zonder dat er gelet wordt op verschillen binnen deze groep. De studie van Lambert e.a. maakt wel een onderscheid en stelt dat het beroep de meest betrouwbaar indicatie is voor de sociale status van een persoon. Zij onderscheiden dan ook drie beroepssectoren die tot de lagere klasse gerekend kunnen worden, namelijk: de productiesector, de agrarische sector en de servicesector. Deze sectoren zijn dan ook als uitgangspunt genomen voor het analyseren van de spaardiversiteit binnen de lagere klasse.⁴²

Jan Lucassen stelt dat deze drie beroepssectoren van de lagere klasse ook gekenmerkt worden door drie uiteenlopende loonsystemen. Het loon van de productiesector werd eenmalig per week uitbetaald, voornamelijk op de zaterdagavond. Het loon dat zij ontvingen was op basis van de hele week, maar Lucassen stelt dat deze arbeiders vaak betalingen op krediet deden en dit binnen een week moesten betalen.⁴³ Hierom zal het resterende bedrag dat zij de volgende week bij de Gemeentespaarbank van Huissen konden storten, dus veelal aan de lage kant zijn.

Dit verschilt sterk van het loon van de agrarische sector. Binnen deze sector is het loon afhankelijk van de seizoenen dat er geoogst kon worden. In het oogstseizoen was er het meeste werk op het land te doen en zowel de landarbeiders als de boeren kregen hun inkomsten pas als er geoogst was.⁴⁴ Deze groep moest dus langer wachten op hun loon, maar door deze onregelmatigheid was het loon dan wel aan de hoge kant.

Het loonsysteem van de servicesector verschilde tussen de beroepen, maar binnen de Gemeentespaarbank van Huissen bestond de servicesector voornamelijk uit dienstbodes. Deze dienstbodes kregen vaak op nog langere termijn betaald als de agrarische sector; zij kregen hun loon slechts halfjaarlijks of jaarlijks. Daarbij stelt Lucassen dat dit loon wel aan de lagere kant moet zijn geweest, aangezien de dienstbodes bij hun werkgever inwoonden en hier ook kost en inwoning kregen. Om deze reden was het werkelijke loon dat zij uitbetaald kregen dan ook lager.⁴⁵

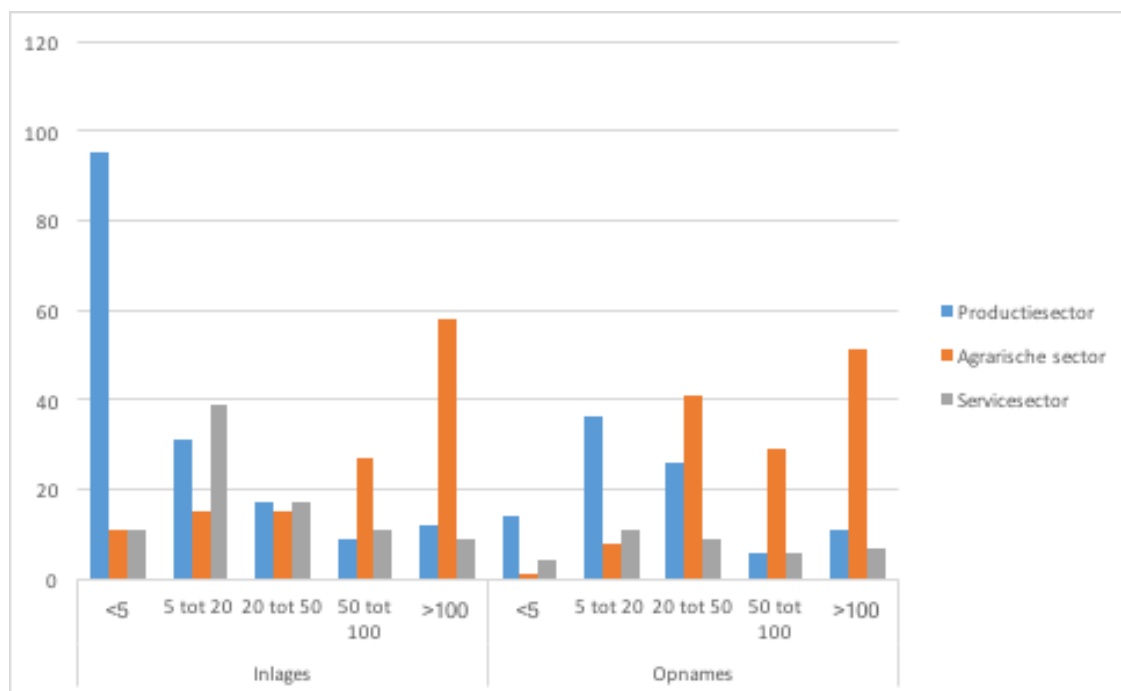
⁴² P. S. Lambert e.a., 'The Construction of HISCAM', 81.

⁴³ J. Lucassen, 'Loonbetaling en muntcirculatie in Nederland (1200-2000)', 14.

⁴⁴ Ibidem, 12.

⁴⁵ Ibidem.

Om de invloed van deze diverse loonsystemen te analyseren, zal ten eerste de omvang van de inlages aan bod komen. Dit vanwege het gegeven dat er binnen de lagere klasse sprake is van diversiteit in het loonsysteem: van lonen die regelmatig maar laag waren tot lonen die onregelmatig maar hoog waren. Door de grootte van de inlages van de verschillende beroepssectoren onderling te vergelijken, kan de mate waarin het loonsysteem van invloed is op het spaargedrag geanalyseerd worden.

Figuur 7: Aantal inlages en opnames geordend per grootte
Bron: *Regionaal Archief Nijmegen, Archief Gemeentespaarbank Huissen 1868-1967, inv.nr. 219 Registers van inleg en opname*

In figuur 7 is een overzicht te zien van de grootte van de inlages de verschillende beroepssectoren. Uit deze grafiek blijkt dat het loonsysteem inderdaad van invloed was op de inlages van de spaarders. De wijze waarop de verschillende beroepssectoren inlegden bij de Gemeentespaarbank van Huissen maakt twee zaken duidelijk. Ten eerste blijkt dat de grootte van de inlages sterk verschilde binnen de lagere klasse. Vooral het verschil tussen de productiesector en de agrarische sector is in deze grafiek opvallend. De productiesector wordt gekenmerkt door een hoog aantal inlages van minder dan vijf gulden en een laag aantal inlages van meer dan honderd gulden. Ondanks dat deze 95 inlages van minder dan vijf gulden relatief hoog zijn, blijkt er ook uit dat de spaarders zeker niet op wekelijkse basis spaarden. Een persoon bij wie dit terug te zien is, is Cornelius Violen: het merendeel van zijn inlages zijn tussen de twee en vijf gulden, maar de periode tussen deze inlages is enkele

maanden (Bijlage 2). Hiermee is hij kenmerkend voor de productiesector waarin de spaarders niet elke week iets overhouden, maar de kleine bedragen die zij overhouden wel bij de Gemeentespaarbank van Huissen storten.

Het tegenovergestelde is juist het geval bij de agrarische sector: het overgrote deel van de stortingen van de spaarders uit deze beroepssector is meer dan honderd gulden. Het gebeurt maar zelden dat deze spaarders minder dan vijf gulden storten bij de Gemeentespaarbank van Huissen. De invloed van het loonsysteem op het spaargedrag blijkt onder andere uit de spaarrekening van Mattheus Christiaan Lensen: deze landbouwer stort tussen 1871 en 1875 vier keer een bedrag van honderd gulden of meer, waarbij al deze stortingen tussen augustus en oktober plaatsvonden (Bijlage 3). Mattheus Christiaan Lensen is hiermee kenmerkend voor de agrarische sector: de spaarders uit deze sector leggen niet vaak in, maar als er een inlage gedaan wordt dan is deze vaak van grote omvang.

Voor de servicesector geldt dat zij sterk beïnvloed worden door de grote aanwezigheid van de dienstbodes. De grote invloed van de dienstbodes binnen deze groep blijkt als de overige beroepen binnen deze groep uitgelicht worden. Als de drie spaarders met het beroep van milicien, barbier en kelner apart bekeken worden, dan blijken zij liefst negen van de twintig inlages van meer dan vijftig gulden te doen. Het aandeel van deze beroepen in het aantal stortingen onder de twintig gulden is geringer: hier komen slechts vijf van de vijftig inlages van deze drie spaarders. Dit toont aan dat, ondanks hun zeer onregelmatige loon, de dienstbodes dus vooral een relatief lage storting bij de spaarbank deden. Hiermee lijken zij overeen te komen met de stelling van Lucassen, namelijk dat door kost en inwoning het werkelijke loon dat zij uitbetaald kregen lager was.

Voor alle drie de sectoren geldt dus dat het loonsysteem wel een sterke invloed had op de stortingsfrequentie en het stortingsvolume. Beroepen uit de productiesector met een wekelijks loon legden vaker in, maar de omvang van het loon was geringer. Beroepen uit de agrarische sector, en in mindere mate de servicesector, hadden dan wel een minder regelmatig loon, maar als zij een inlage deden dan was deze in vergelijking met de productiesector ook vaak van grotere omvang.

Of het loonsysteem ook van invloed was op de opnames is moeilijker vast te stellen, maar figuur 7 laat zien dat de opnames van de spaarders opvallend veel gelijkenissen vertonen met de inlages van de spaarders. De opnames van minder dan vijf gulden worden ook in dit geval gedomineerd door de productiesector en de hogere opnames van meer dan honderd gulden zijn vooral weer gedaan door de agrarische sector. Verder blijkt uit een vergelijking tussen de

opnames en inlages, dat het grote aantal stortingen van minder dan vijf gulden, niet correspondeert met een groot aantal opnames van minder dan vijf gulden. Voor de spaarders als geheel geldt dan ook dat zij meerdere inlages deden bij de Gemeentespaarbank van Huissen voordat zij een opname deden.

De invloed van het loonsysteem op de opnames blijkt dan ook als de verschillen in afname tussen de beroepssectoren vergeleken wordt. Voor zowel de productiesector als de servicesector geldt de bovengenoemde bevinding: zij kennen een veel lager aantal opnames dan het aantal inlages. In het geval van de productiesector is het aantal inlages van minder dan vijf gulden zelfs al bijna gelijk aan het geheel van alle opnames.

Deze twee sectoren staan in sterk contrast met de agrarische sector die juist een toename kent in het aantal opnames ten opzichte van het aantal inlages. Deze toename is gering, 130 om 126, maar het wijst wel op een interessante bevinding met betrekking tot het loonsysteem. Het toont namelijk aan dat, als de rente niet meegerekend zou worden, de gemiddelde opname lager is dan de gemiddelde inlage. In figuur 7 uit dit zich ook in een groeiend aantal opnames van twintig tot vijftig gulden, terwijl beide groottes van meer dan vijftig gulden afnemen. Uit de gegevens kan dus vastgesteld worden dat er bij de agrarische sector vaker sprake was van een lagere opname in vergelijking met de inlages van deze groep.

Dit resultaat kan verklaard worden aan de hand van het seizoensgebonden loon waarin er rond het oogstseizoen veel geld binnenkomt, maar er dan ook weer lange tijd gewacht moet worden op het volgende loon. Dit uit zich dan ook in een toenemend aantal opnames van een relatief lager bedrag in vergelijking met de inlages. De spaarbank lijkt voor de spaarders uit de agrarische sector dus vooral een plek waar zij hun grote inkomsten ter bewaring konden geven, om dit vervolgens in delen op te nemen als er een geldtekort was. Dit blijkt onder andere het geval te zijn bij Hendrikus van der Voort, wie middels enkele grote inlages op 02-11-1878 370 gulden op zijn rekening staan. Deze 370 gulden besluit hij niet in een keer weer op te nemen, maar over een periode van ruim drie jaar neemt hij dit in zeven keer op (Bijlage 4).

Dit fenomeen, van een hoger aantal opnames in vergelijking met het aantal inlages, komt niet voor bij de spaarders uit de servicesector die veelal zelfs maar op (half)jaarlijkse basis uitbetaald kregen. Ook deze uitzondering is te verklaren aan de hand van het werk van de dienstbodes.⁴⁶ Doordat zij inwoonden bij hun baas hadden zij relatief gezien erg weinig kosten, waardoor zij het gestorte bedrag in het overgrote deel van de gevallen ook op de

⁴⁶ J. Lucassen, 'Loonbetaling en muntcirculatie in Nederland (1200-2000)', 12.

spaarrekeningen konden laten staan. Dit verklaart voor deze beroepsgroep het lage aantal opnames in vergelijking met het aantal inlages.

Het geheel van de inlages en opnames geeft echter geen volledig beeld van het bedrag dat er op de rekeningen van de beroepssectoren stond. Het laat namelijk niet zien hoe lang de spaarders het bedrag ook daadwerkelijk op de spaarrekening lieten staan. Om de diversiteit van het spaargedrag van de beroepssectoren goed te analyseren is het van belang om een beeld te schetsen van de omvang van het spaarbedrag op de rekeningen. In figuur 8 is daarom het spaarbedrag van alle rekeningen voor de eerste tien jaar uitgewerkt. De rekeningen zijn daarin ingedeeld per grootte en per sector om een beeld te schetsen van de verschillen in het spaarbedrag tussen de beroepssectoren.

Een opvallend verschil dat uit het figuur blijkt, is dat de agrarische sector verreweg de hoogste bedragen op de rekening had staan en dat zij deze spaarbedragen ook voor langere tijd vast konden houden. In elk jaar zijn zij de groep met de meeste spaarders boven de 250 gulden en van de acht spaarders die in 1874 meer dan 250 gulden op hun rekening hadden staan, zijn er in 1880 nog maar liefst zes over.⁴⁷ Hieruit blijkt dat de agrarische sector dus niet alleen hoge inlages deed, maar ook voor langere tijd een hoog bedrag op de rekening liet staan.

Zowel de productiesector als de servicesector wordt juist gekenmerkt door diversiteit van de spaarbedragen op de rekeningen. Een voorbeeld waaruit dit blijkt, is het jaar 1877 uit figuur 8, waarin de bedragen van de beide beroepssectoren over alle groottes verdeeld zijn. De productiesector heeft daarbij wel vaker een lager bedrag op de rekening staan: zij zijn in vrijwel alle jaren de beroepssector met de meeste rekeningen onder de tien gulden. De spaarrekeningen van de productiesector nemen naarmate de tijd vordert ook het snelste af: uit figuur 8 blijkt dat slechts vijf van de twintig spaarders in 1878 nog meer dan tien gulden op hun rekening hadden staan.

Hieruit blijkt dus dat de spaarders uit de productiesector hun rekeningen zelden op de lange termijn gebruikten. Deze bevinding lijkt overeen te komen met de conclusies van Thol en Bulder wie stellen dat de spaarbank voor de lagere klasse vooral van nut was op de korte of

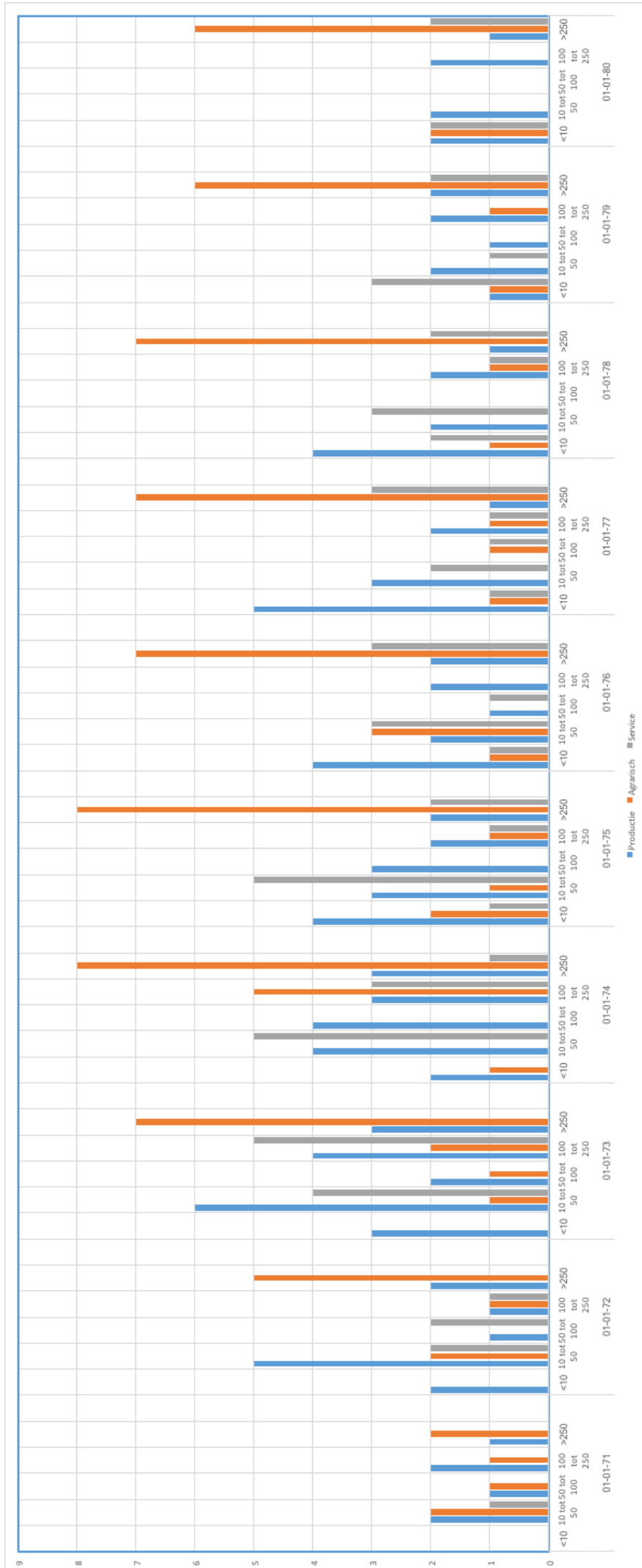
⁴⁷ Voor elke spaarder met een bedrag boven de 250 gulden is gekeken, welk bedrag hij/zij nog in 1880 op de rekening had staan. Hieruit kon opgemaakt worden dat de spaarders uit 1880 inderdaad dezelfde waren als in 1874.

middellange termijn.⁴⁸ Dit beeld wordt ook bevestigd door de grootte van de opnames uit figuur 7, waarin de productiesector vooral tussen de vijf en twintig gulden opneemt. Dit zijn relatief kleine bedragen die dus vooral nodig zijn in tijden van tegenspoed.⁴⁹

Aan de andere kant geldt deze stelling van Bulder en Thol dus niet voor de spaarders uit de andere beroepssectoren. Zeker de spaarders uit de agrarische sector, en in mindere mate ook de spaarders uit de servicesector, hadden in 1880 nog een hoog bedrag op de rekening staan en maakten dus wel op de lange termijn gebruik van de spaarbank. Het grote verschil in spaargedrag tussen enerzijds de productiesector en anderzijds de agrarische en de servicesector lijkt dus vooral veroorzaakt te worden door het loonsysteem. Voor beroepen met een regelmatig maar laag loon bood de spaarbank meer op de korte termijn: zij konden hier dan geld opnemen als zij bijvoorbeeld ziek waren en niet konden werken. Voor beroepen met een onregelmatig maar hoger loon bood de spaarbank meer op de lange termijn: zij konden hier hun hoge inkomsten storten, om dit vervolgens in delen weer terug op te nemen.

⁴⁸ Bulder, E.A.M., 'Sparen 1881-1940', 694-706; Thol, C., 'Poverty Relief and Financial Inclusion: Savings Banks in Nineteenth Century Germany' 4-6.

⁴⁹ Bulder, E.A.M., 'Sparen 1881-1940', 694-706.

Figuur 8: De omvang van de rekeningen per sector in de eerste tien jaar
 Bron: *Regionaal Archief Nijmegen, Archief Gemeentespaarbank Huissen*
 1868-1967, inv.nr. 219 Registers van inleg en opname

Als laatste is het voor het analyseren van de diversiteit in spaargedrag binnen de lagere klasse interessant om te kijken naar de invloed van de, zoals in hoofdstuk 1 getoonde, seizoenen. De resultaten van hoofdstuk 1 maken het namelijk aannemelijk dat beroepen die afhankelijk zijn van het seizoen, ook hun spaargedrag hierdoor laten beïnvloeden. Om dit inzichtelijk te maken is net als in hoofdstuk 1 het aantal inlages en opnames uitgewerkt, maar hierbinnen is een onderscheid gemaakt tussen de drie beroepssectoren.

Figuur 9 en figuur 10 tonen dat de invloed van de seizoenen tussen de beroepsgroepen inderdaad verschilde. Het spaargedrag van de productiesector wordt duidelijk sterk beïnvloed door deze externe factor: in de koude maanden loopt het aantal inlages van deze groep vrij gelijk met de andere twee beroepssectoren, maar in de warme maanden hebben zij duidelijk een hoger aantal inlages. Zoals eerder gesteld in hoofdstuk 1, is dit waarschijnlijk het gevolg van de kortere tijd die in de koude maanden gewerkt kan worden, waardoor deze sector een lager inkomen heeft in deze tijd van het jaar. Dit lagere inkomen zorgt er dan ook voor dat er meer geld opgenomen moet worden om te compenseren voor het lagere inkomen.

De agrarische sector wordt in gelijke mate als de productiesector beïnvloed door de seizoenen. Deze invloed binnen de agrarische sector is echter niet te verklaren aan de hand van de kortere werkdagen. De maanden met het hoogste aantal inlages loopt gelijk met de maanden waarin er het meeste werk op het land was, namelijk in de maanden mei tot oktober.⁵⁰ Een mogelijk verklaring hiervoor kan gegeven worden aan de hand van de canon van de Huissense geschiedenis. Hieruit blijkt dat veel landarbeiders uit Huissen voor seizoensarbeid naar Duitsland trokken. Hier werkten zij gedurende enkele maanden en naderhand namen zij het verdiende geld mee terug naar Huissen.⁵¹ Dit zullen dus vaak grote sommen geld geweest zijn die dan gestort konden worden bij de Gemeentespaarbank van Huissen.

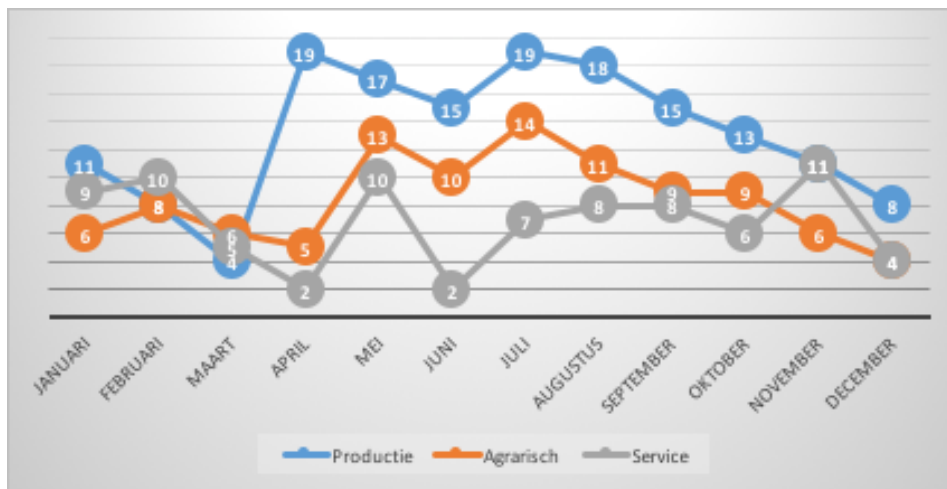
In vergelijking met de eerdergenoemde sectoren lijkt de servicesector volledig af te wijken van het eerdere patroon. De eerdergenoemde stelling: waarin het afwijkende spaarpatroon het gevolg is van het inwonen van de dienstbodes bij hun werkgevers, kan ook hier als verklaring dienen.⁵² Het extreem lage aantal opnames, met uitzondering van de maand oktober, lijkt dit te bevestigen. Daarnaast lijkt het (half)jaarlijkse loonsysteem ook terug te komen in de grafiek van het aantal inlages: de twee uitschieters in mei en november zouden

⁵⁰ W.Schenkeveld, 'Het werk van kinderen in de Nederlandse landbouw 1800-1913', *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* v5 n2 (2008) 44.

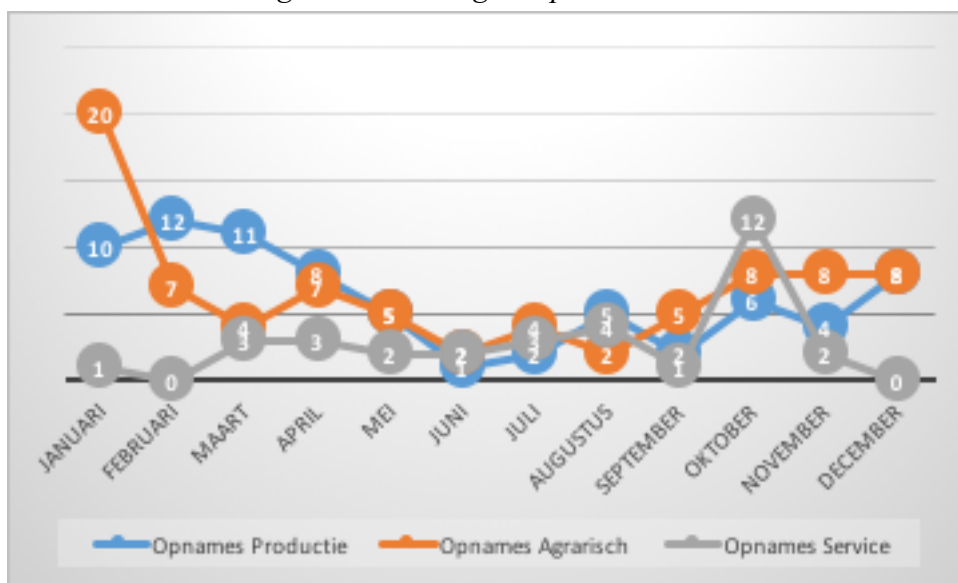
⁵¹ E.J.Th.A.M.A. Smit, *Canon van de Huissense geschiedenis*, 77.

⁵² J. Lucassen, 'Loonbetaling en muntcirculatie in Nederland (1200-2000)', 12.

daarbij gelijk zijn aan de maanden waarin de dienstbodes betaald kregen. Net zoals het hoge aantal opnames in de maand oktober, kan voor deze maanden echter geen sluitende verklaring gegeven worden.

Figuur 9: Aantal inlages per maand in de eerste tien spaarjaren
Bron: *Regionaal Archief Nijmegen, Archief Gemeentespaarbank Huissen 1868-1967, inv.nr. 219 Registers van inleg en opname*

Figuur 10: Aantal opnames per maand in de eerste tien spaarjaren.
Bron: *Regionaal Archief Nijmegen, Archief Gemeentespaarbank Huissen 1868-1967, inv.nr. 219 Registers van inleg en opname*

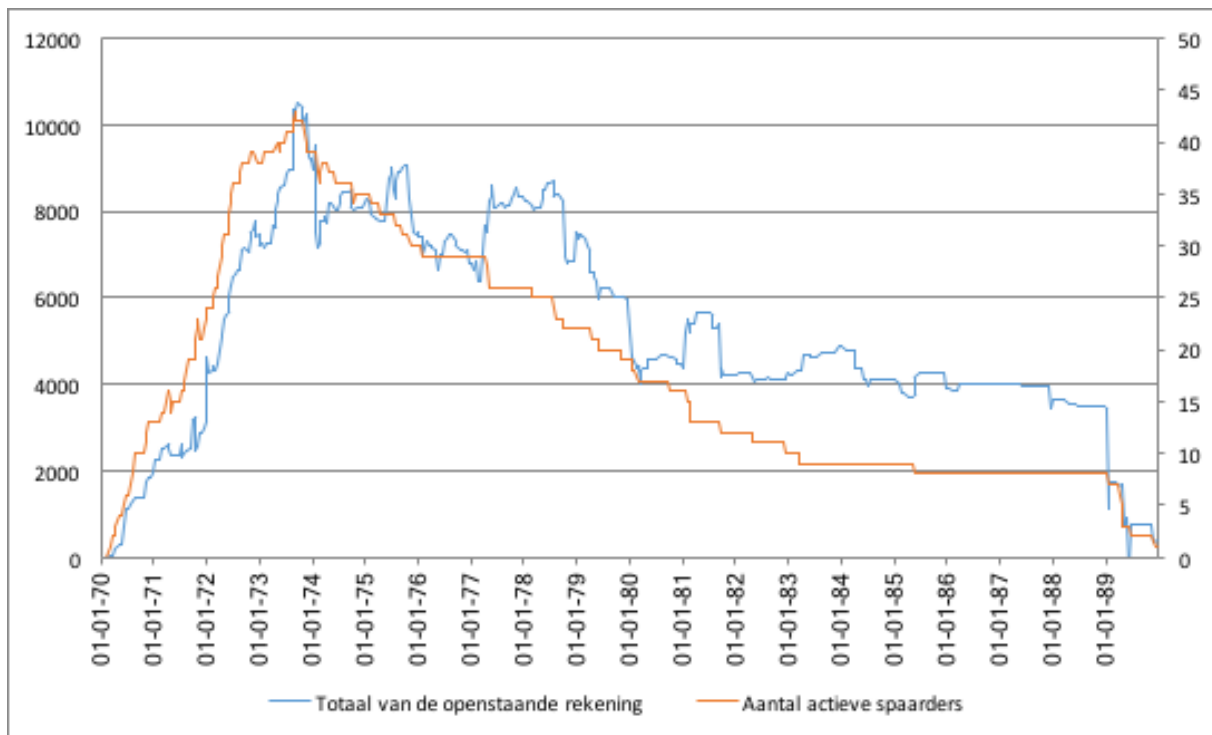
Hoofdstuk 3: De invloed van loonontwikkeling op het spaarbedrag

In figuur 8 uit hoofdstuk 2 bleek dat de spaarders die binnen de Gemeentespaarbank van Huissen in 1880 nog een spaarrekening hadden, vaak ook een relatief groot bedrag op de rekening hadden staan. In eerste instantie lijkt deze bevinding overeen te komen met de stijging van het reële loon aan het eind van de negentiende eeuw, zoals geconcludeerd door zowel De Zwart e.a. als Vermaas.⁵³ Door deze loonontwikkeling zouden de spaarders dan namelijk meer geld overhouden om op hun rekening bij de spaarbank te zetten.

Om inzichtelijk te maken of er inderdaad een verband is tussen deze stijging in het reële loon en een hoger bedrag op de spaarrekening, is in figuur 11 het aantal spaarders dat actief was binnen de Gemeentespaarbank van Huissen en het totale bedrag op de rekening van de spaarders uitgewerkt. Uit figuur 11 kunnen een aantal zaken afgeleid worden wat betreft de spaarzaamheid van de spaarders tussen 1870 en 1889. Ten eerste valt op dat het verloop van beide grafieken elkaar niet sterk ontloopt: een daling van het aantal spaarders gaat tot 01-01-1877 gepaard met een dalend totaalbedrag op de rekeningen van de spaarders. Deze relatie is niet verbazingwekkend: minder spaarders die bij kunnen dragen aan het totaalbedrag leidt logischerwijs ook tot een lager totaalbedrag. De enige manier waarop deze trend eigenlijk gebroken kan worden, is als de nog actieve spaarders ook daadwerkelijk meer gaan sparen. Juist dit fenomeen doet zich rond 1877 voor: waar het aantal spaarders daalt van 29 naar 26 stijgt het totale spaarbedrag juist van 6600 naar 8500.

Voor de jaren 70 is dit jaar een uitzondering, maar vanaf de jaren 80 lijkt dit eerder de trend te worden. Vanaf 1881 daalt het aantal spaarders namelijk gestaag, maar het totale spaarbedrag blijft vrijwel gelijk tot aan 1888. Zeker in 1881 zelf beëindigen een aantal spaarders hun rekening, maar neemt het totale spaarbedrag toch toe. Blijkbaar konden enkele spaarders dus hun geld van de rekening afhalen, zonder dat dit het totaal van de rekening negatief beïnvloedde.

⁵³ A. Vermaas, 'Real industrial wages in the Netherlands 1850-1913', 140-143; P. de Zwart e.a., 'Real wages since 1820' 81-82.

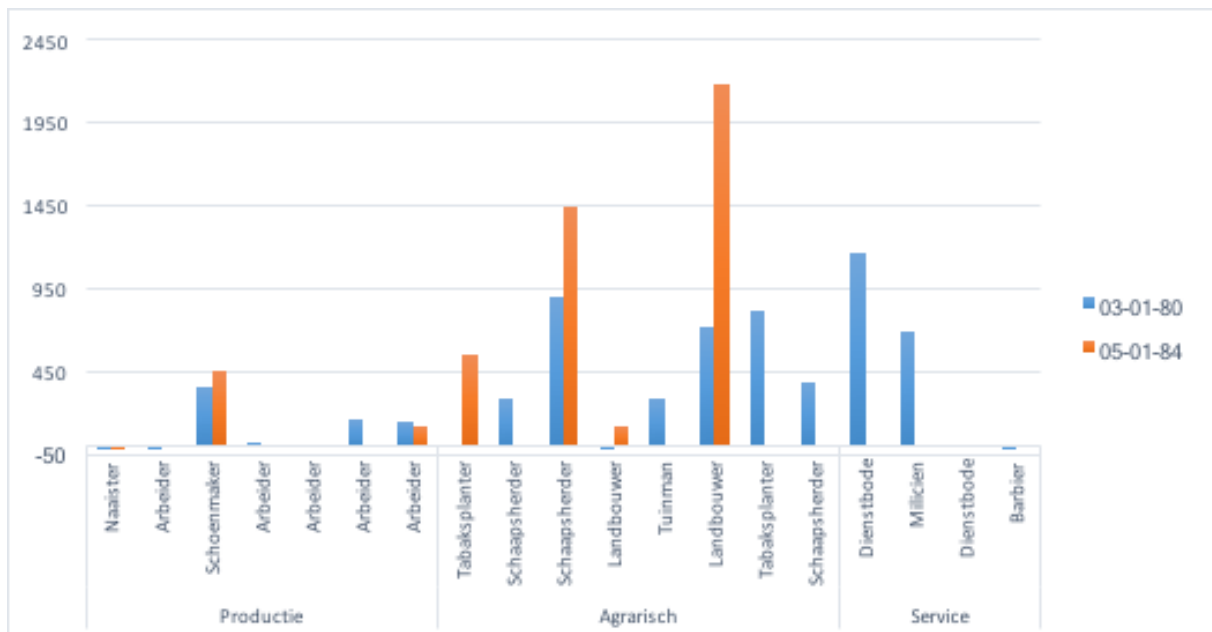
Figuur 11: Het aantal actieve spaarders en het totale spaarbedrag van de spaarders als geheel.
Bron: *Regionaal Archief Nijmegen, Archief Gemeentespaarbank Huissen 1868-1967, inv.nr. 219 Registers van inleg en opname*

In de jaren na 1880 lijkt er in eerste instantie dus inderdaad sprake van een stijging van de lonen die tot een hoger spaarbedrag op de rekeningen leidt. Deze informatie uit de grafiek is echter misleidend door de sterke afname van het aantal spaarders. In totaal zijn er in 1884 nog maar negen spaarders actief die gezamenlijk maar liefst 4800 gulden op de spaarrekening hebben staan. Dit betekent dus dat zij gemiddeld meer dan 500 gulden op hun rekening hebben, wat wel een heel groot verschil is met bijvoorbeeld 1874 waarin er per rekeninghouder 200 gulden op de rekening stond.

De grote omvang van deze toename doet vermoeden dat er nog iets anders dan alleen de loonontwikkeling van invloed is op deze stijging. Om deze toename te specificeren, zijn in figuur 12 de grootte van de rekeningen van de actieve spaarders op 03-01-1880 en 05-01-1884 uitgewerkt. Deze figuur toont dat het hoge totaalbedrag uit 1884 voornamelijk herkomstig is van twee spaarders uit de agrarische sector: zowel J. Verhaegh (schaapsherder)⁵⁴ als J. Joosten (landbouwer) had in 1884 meer dan 1000 gulden op zijn rekening staan. Figuur 12 bevestigt daarmee het, in hoofdstuk 2, getoonde beeld van de relatief rijke spaarders uit de agrarische sector. Het verschil met de overige twee sectoren is

⁵⁴ Bij het ontbreken van de voornaam bij een deel van de spaarders uit deze groep, is de voornaam van al deze spaarders afgekort tot de voorletter.

groot: met uitzondering van A. De Haas (schoenmaker) en J. Koster (arbeider), staat er op 05-01-1884 minder dan een gulden op de rekeningen van de spaarders uit de productie- en servicesector.

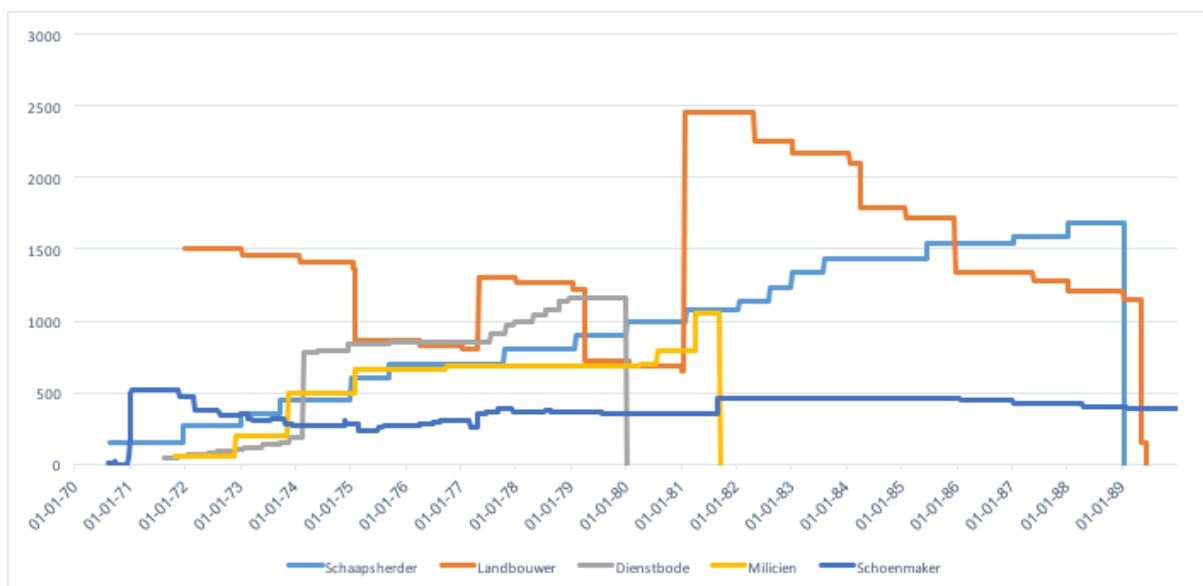
Figuur 12: De actieve spaarders en de omvang van hun rekeningen op 03-01-1880 en 05-01-1884.

Bron: *Regionaal Archief Nijmegen, Archief Gemeentespaarbank Huissen 1868-1967, inv.nr. 219 Registers van inleg en opname*

De spaarders die een hoog bedrag op de rekening hadden staan op 03-01-1880, kunnen mogelijk wel geprofitteerd hebben van de loonontwikkeling. Om deze reden is in figuur 13 het verloop van vijf van de spaarrekeningen met het hoogste bedrag (met minimaal een spaarder uit elke sector) uitgewerkt. Hieruit blijkt dat de loonontwikkeling in drie van de vijf gevallen zeker geen rol heeft gespeeld voor het bereiken van het hoge spaarbedrag. Op alle rekeningen, met uitzondering van de rekening van J. Verhaegh (schaapsherder) en T. Berends (milicien), is er een plotselinge stijging te zien in het spaarsaldo.

Het meest in het oog springende voorbeeld is dat van J. Joosten, wie in 1880 opeens een inlage doet van 1800 gulden. Bij de overige twee rekeninghouders zijn deze incidentele toenames geringer, maar deze vormen binnen hun spaarpatroon toch ook een uitzondering. De rekeninghouders van deze rekeningen: E. Arenter(dienstbode) en A. De Haas (schoenmaker) leggen ook in een later stadium nog wel bedragen in, maar het grote spaarbedrag is toch vooral afkomstig uit een heel grote inlage. Het lijkt bij deze rekeningen daarom aannemelijker om te stellen dat er een andere reden, zoals een erfenis of verkoop, ten grondslag lag aan het hoge spaarbedrag in plaats van de stijgende lonen.

Daarnaast blijkt uit de spaarrekeningen van J. Verhaegh (schaapsherder) en T. Berends (milicien) dat gestaag doorsparen ook tot een hoog bedrag kon leiden. Vooral de rekening van J. Verhaegh vormt daar een goed voorbeeld van: hij startte zijn rekening al in 1871 en doormiddel van zeventien inlages tussen de 50 en 150 gulden spaarde hij door naar een bedrag van 1685 gulden in 1889. Hiermee komt zijn spaargedrag tevens overeen met het loonsysteem van de agrarische sector: zij ontvingen niet vaak in het jaar loon, maar als zij loon ontvingen dan was het ook omvangrijk. Zowel op de spaarrekening van J. Verhaegh als T. Berends zijn de stijgende lonen echter niet terug te zien; de grootte van de inlages is consequent en neemt door de tijd heen niet toe. Op geen van deze spaarders met een hoog bedrag op hun rekening in 1880 is daarom het effect van de loonontwikkeling waar te nemen.⁵⁵

Figuur 13: Het spaarverloop van vijf van de grootste spaarders op 03-01-1880.

Bron: *Regionaal Archief Nijmegen, Archief Gemeentespaarbank Huissen 1868-1967, inv.nr. 219 Registers van inleg en opname*

Aan de hand van deze spaarders in de Gemeentespaarbank van Huissen kan de conclusie van Deneweth e.a., dat de spaarbank pas van nut werd voor de lagere klasse toen de lonen gingen stijgen, dus niet bevestigd worden.⁵⁶ Enerzijds blijkt uit figuur 12, net zoals in hoofdstuk 2 naar voren kwam, dat het nut van de spaarbank tussen de beroepssectoren sterk verschilde. De

⁵⁵ Opvallend aan figuur 13 is tevens dat vier van de vijf spaarders het grote bedrag in zeer korte tijd van hun rekening afhalen. Aan de hand van overlijdensregisters kon echter niet vastgesteld worden of deze personen overleden waren op dit tijdstip. Het ontbreekt daarom aan een verklaring voor deze grote opnames.

⁵⁶H. Deneweth e.a., 'Microfinance and the Decline of Poverty', 87-90.

agrarische sector en in mindere mate de servicesector hadden op 03-01-1880 nog een vrij hoog bedrag op hun rekening staan, waaruit afgeleid kan worden dat zij veel konden sparen en dit ook voor langere tijd op hun rekening konden laten staan. Voor dit deel van de lagere klasse was de Gemeentespaarbank van Huissen dus wel van toegevoegde waarde en geldt de stelling van Deneweth e.a. dus niet.

Voor de productiesector geldt dat het spaarbedrag in 1880 op bijna alle rekeningen al sterk gedaald was. Deze sector, die het sterkst beïnvloed zou moeten worden door loonontwikkeling, heeft juist de spaarders met de laagste rekeningen; er is in zowel 1880 als 1884 maar een spaarder die echt een hoog bedrag op de rekening heeft staan. Binnen deze groep spaarrekeningen uit de productiesector is de invloed van de stijgende lonen dus niet terug te vinden, omdat de spaarrekeningen zelden voor een dergelijk lange tijd doorliepen. Deze bevinding sluit daarmee aan op de stelling van Thol die stelt dat bedragen maar voor korte tijd op de rekening van de lagere klasse stonden.⁵⁷ Voor de productiesector lijkt de Gemeentespaarbank van Huissen inderdaad op de korte termijn meer gebruikt te worden dan op de lange termijn.

⁵⁷ Thol, C., 'Poverty Relief and Financial Inclusion: Savings Banks in Nineteenth Century Germany', 4-15.

Conclusie en Discussie

In dit onderzoek is gebleken dat de lagere klasse zeker gebruikmaakte van de spaarbank. Binnen de Gemeentespaarbank van Huissen werd meer dan de helft van de rekeningen geopend door de beroepssectoren uit de lagere klasse, maar de wijze waarop de spaarders uit de lagere klasse vervolgens omgingen met hun spaarrekeningen verschilde sterk tussen de drie beroepssectoren. Het spaargedrag van de spaarders uit alle drie de beroepssectoren bleek sterk samen te hangen met het loonsysteem van de betreffende sector.

De productiesector kende een wekelijks loonsysteem en dit is ook terug te zien in het spaargedrag. De spaarders uit de sector doen relatief vaak een inlage, maar deze inlagen zijn meestal tussen de vijf en twintig gulden. Vaak waren deze inlagen niet op wekelijkse basis, maar de grootte van de bedragen toont wel dat het om geld ging dat deze spaarders overhielden. De inlagen van de servicesector waren aan de hogere kant, maar zij dienden er dan ook langer voor te werken. Vooral het spaargedrag van de dienstbodes bleek binnen deze groep sterk beïnvloed te worden door het loonsysteem: zij woonden in bij de werkgever en hadden zodoende relatief weinig kosten. Door meerdere malen een bedrag van tussen de twintig en vijftig gulden in te leggen en weinig op te nemen, konden de dienstbodes dan toch een hoog spaarbedrag opbouwen en voor langere tijd sparen. De beroepssector die echter vooral op de lange termijn spaarde, was de agrarische sector. Het seizoensgebonden loon van deze sector maakte dat zij grote bedragen ontvingen die erg geschikt waren om voor lange tijd ter bewaring te geven bij de spaarbank.

De spaarwijze van de agrarische sector verschilde dus sterk van de wijze waarop de productiesector spaarde en dit uit zich dan ook in het nut dat zij haalden uit de spaarbank. De productiesector bleek op de korte termijn meer aan de spaarbank te hebben. Als zij een klein bedrag in de week overhielden, dan konden zij dit bij de Gemeentespaarbank van Huissen storten. Zo konden zij beetje bij beetje een buffer opbouwen en wanneer de nood hoog was, gebruikmaken van hun spaargeld bij de spaarbank. Waar het nut van de spaarbank voor de productiesector dus op de korte termijn lag, was dit geheel anders voor de agrarische sector. De agrarische beroepen deden minder vaak een inlage, maar als zij een inlage deden dat was deze hoog. Deze hoge inlagen bleken zij voor lange tijd op de spaarbank te kunnen laten staan, maar er werden tussentijds wel gedeeltes van afgehaald als zij geld nodig hadden.

Zowel het nut van de spaarbank voor de productiesector als voor de agrarische sector gaat zodoende in tegen de stelling van Deneweth e.a., die stellen dat de spaarbank pas van nut

werd voor de lagere klasse toen de lonen gingen stijgen. Zowel de mate waarin de productiesector op de korte termijn inlages deed als de lange periode die de agrarische sector spaarde, lijkt dit dus te ontkrachten.

De toegevoegde waarde van een microstudie naar het spaargedrag van de lagere klasse is dus wel aangetoond: binnen de lagere klasse bleek er veel diversiteit in het gebruik van de spaarbank. Een nadeel binnen dit onderzoek is dat het loonsysteem van de beroepen afgeleid moest worden uit de literatuur. Zeker in het geval van de servicesector bleek dit lastiger, omdat deze groep diverse loonsystemen kende. Voor vervolgonderzoek is het dan ook aan te bevelen om naast de spaargegevens gebruik te maken van loongegevens van de spaarders. Dit biedt dit de mogelijkheid om te analyseren wanneer de spaarders echt uitbetaald kregen en welk deel hiervan zij stortten bij de spaarbank. Binnen deze studie liet het spaargedrag van de beroepssectoren wel een duidelijke relatie met het kenmerkende loonsysteem zien, maar er waren ook duidelijke uitschieters te zien die niet in het loonsysteem te plaatsen waren. Het gebruik van loongegevens kan hier een oplossing bieden, omdat de inkomsten uit betaald werk dan gefilterd kunnen worden. Zo kan er een beter beeld verschaft worden in hoeverre loon het spaargedrag bepaalde.

Daarnaast bieden de loongegevens ook de mogelijkheid om meer te kunnen zeggen over de loonontwikkeling aan het eind van de negentiende eeuw. Binnen deze studie bleek de loonontwikkeling geen invloed te hebben op het spaargedrag van de lagere klasse, maar dit was vooral het gevolg van de kortlopende rekeningen van de productiesector. Dit was eigenlijk de sector die, door het wekelijks ontvangen van hun loon, het meest beïnvloed zou moeten worden door de loonontwikkeling. Het feit dat deze groep de spaarbank op de korte termijn gebruikte, voorkwam dat hun spaargegevens voor een lange periode geanalyseerd konden worden. Voor vervolgonderzoek is het dan ook aan te raden om meerdere periodes afzonderlijk te analyseren, omdat hieruit meer inzicht verkregen kan worden over het feit of het spaarsaldo van met name de productiesector stijgt door de jaren heen.

Daarnaast is het bij het analyseren van de mate waarin het spaarsaldo door de jaren heen steeg, van belang om oog te hebben voor het feit dat het spaargedrag gedurende het jaar sterk verschilde. Zoals aangetoond werd in dit onderzoek bleek het spaargedrag van de spaarders uit zowel de productiesector als de agrarische sector erg gevoelig voor koud of warm weer. Dit uitte zich deels in een toenemend aantal inlages tussen april en september en deels in een toenemend aantal opnames tussen oktober en maart. Bij beide mutatietypen was er sprake van

een golfbeweging door het jaar heen, waarbij de golfbeweging van het aantal inlages tegenovergesteld was aan de golfbeweging van het aantal opnames.

Deze bevinding lijkt vrij betrouwbaar omdat het in alle gemeten jaren terugkomt, maar door het lage aantal spaarders na 1880 kon slechts een periode van tien jaar geanalyseerd worden. Voor vervolgonderzoek zal het dan ook aan te raden zijn om gebruik te maken van een grotere onderzoeksgroep. Dit zal dan niet alleen een analyse voor twintig jaar mogelijk maken, maar draagt ook sterk bij aan de betrouwbaarheid van de resultaten uit de eerste tien jaar.

Voor vervolgonderzoek is het daarbij tevens aan te bevelen om deze onderzoeksgroep uit het buitengebied van een grotere stad te kiezen. Binnen de Gemeentespaarbank van Huissen bleek het aantal spaarders dat een rekening opende tussen 1870 en 1875 vrij beperkt. Dit uitte zich onder andere in het aantal van slechts dertien spaarders uit de servicesector, die daarmee het maximum van twintig niet eens haalde. In het buitengebied van een grotere stad is het aantal spaarders vermoedelijk groter en zullen de drie beroepssectoren wel evenredig geanalyseerd kunnen worden. In dit onderzoek is wel duidelijk geworden dat de lagere klasse binnen de spaarbank namelijk niet langer als een homogene groep benaderd kan worden.

Bibliografie

Primaire bronnen:

- Regionaal Archief Nijmegen, Archief Gemeentespaarbank Huissen 1868-1967, inv.nr. 3 Verordening voor de Spaarbank (1911).
- Regionaal Archief Nijmegen, Archief Gemeentespaarbank Huissen 1868-1967, inv.nr. 219 Registers van inleg en opname.

Secundaire literatuur:

- Allen, R.C., 'The Great Divergence in European Wages and Prices from the Middle Ages to the First World War', *Explorations in economic history* v38 n4 (2001) 411-447.
- Baldwin, D.O. en Helen M. Gill, 'The Savings Bank of Prince Edward Island: Philanthropy and Self-Interest in the Nineteenth Century', *Journal of Canadian Studies* v20 n4 (1986) 115-125.
- Brody, D., 'Time and work during early American Industrialism', *Labor History* v30 n1 (1989) 5-46.
- Collins, D., J. Morduch, S. Rutherford en O. Ruthven, *Portfolios of the Poor: How the World's Poor Live on \$2 a Day* (Princeton, 2009).
- Dankers, J., J. van der Linden en J. Vos, *Spaarbanken in Nederland. Ideeën en organisatie, 1817-1990*, (Amsterdam, 2001).
- Deneweth, H., O. Gelderblom en J. Jonker, 'Microfinance and the Decline of Poverty: Evidence from the Nineteenth-Century Netherlands,' *Journal of Economic Development* v39 n1 (2014) 79-110.
- Fontaine, L. en J. Schlumbohm, *household strategies for survival 1600-2000: fission faction and cooperation* (Cambridge, 2000), 1-17.
- Jansen, M., *De industriële ontwikkeling in Nederland 1800-1850* (Amsterdam, 1999).
- Lambert, P.S., R. L. Zijdemann, M. H. D. Van Leeuwen, I. Maas en K. Prandy, 'The Construction of HISCAM: A Stratification Scale Based on Social Interactions for Historical Comparative Research', *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 46:2, 77-89.
- Loonen, M., *De canon van Lingewaard* (Huissen, 2009).
- Lucassen, J. 'Loonbetaling en muntcirculatie in Nederland (1200-2000)', *Jaarboek voor munt- en penningkunde*, 86 (1999).

- Palumbo, M.G., 'Estimating the Effects of Earnings Uncertainty on Families' Saving and Insurance Decisions', *Southern Economic Journal* v67 n1 (2000) 64-86.
- Schenkeveld, W., 'Het werk van kinderen in de Nederlandse landbouw 1800-1913', *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* v5 n2 (2008) 28-54.
- Scholliers and V. Zamagni, editors, *Labour's reward* (Aldershot, 1995) 138-150.
- Smit, E.J.TH.A.M.A., *Canon van de Huissense geschiedenis* (Huissen 2009).
- Thol, C., 'Poverty Relief and Financial Inclusion: Savings Banks in Nineteenth Century Germany', *2016 Savings and Retail Banking History Award* (November 2016) 4-34.
- Van Gerwen en Marco van Leeuwen, *Studies over zekerheidsarrangementen. Risico's, risicobestrijding en verzekeringen in Nederland vanaf de Middeleeuwen*, (Amsterdam, 1998), 694-706.
- Van Zanden, J.L. e.a. *How Was Life?: Global Well-being since 1820* (OECD, 2014) 73-86.
- Van Zanden, J.L. en A. van Riel, *Nederland 1780-1914: staat, instituties en economische ontwikkeling* (Amsterdam, 2000).

Online database:

- HISCAM for Netherlands (versie 1.3.1.NL, accessed December 2013 from <http://www.camsis.stir.ac.uk/hiscam/>).
- History of work information system, <https://historyofwork.iisg.nl/major.php> (geraadpleegd 10 mei 2019).

Bijlagen

Bijlage 1: De spaarrekening van Agnes van Kesteren

Fol 92.

Agnes van Kesteren, dienstbode, te Dronryp.

		<u>Debet</u>	<u>Credit.</u>
1870.			
Novm. 12.	Inlage	f	29 -
Decm. 31	Ryden		06
1871.			
Decm. 31	Renten	f	29 06
1872.			
Decm. 31	Renten	f	29 75
1873.			
Decm. 31	Renten	f	30 36
1874			
Decr 31.	Renten	f	31 46
1875.			
Decr 31.	Renten	f	32 36
1876.			
Dec. 31	Renten	f	33 26
1877			
Dec. 31	Renten	f	34 16
1878.			
September 19.	Terugbetaald	f	35 06
Dec. 31.	Renten	f	35 76
			70.

Bron: Regionaal Archief Nijmegen, Archief Gemeentespaarbank Huissen 1868-1967, inv.nr. 219 Registers van inleg en opname.

Bijlage 2: De spaarrekening van Cornelius Violen

130 ^a		Cornelis Violen, Schrijnwerker, onder Huissp.		Fol 132 ^a	
				Debet.	Credit.
1872.		Inlage			
May 15.		Idem			2 50.
July 13.		Idem			2 50
Aug. 31.		Idem			3 50
Decem. 31.		Renten		6	06.
1873.		Inlage			14 56.
Febr. 1.		Idem			2 50
April 5.		Idem			5
Mei 3.		Idem			3
Aug. 23.		Terugbetaald.	25		
Sept. 27.		Inlage			10
Novm. 8.		Idem			2 50
Decem. 31.		Renten			39.
1874.		Inlage			12 95.
April 18.		Terugbetaald	25		12 50.
Mei 23.		Inlage			12 50.
Aug. 22.		Renten			20.
Dec. 31.					13 15.
1875.		Terugbetaald	4 20.		26.
Oct. 16.		Renten			6 21.
Dec. 31.					15.
1876.		Renten			6 36.
Decem. 31.					15.
1877.					6 51.
Decem. 31.					01.
1878.		Terugbetaald	6 52.		
Febr. 21.		Renten			
Decem. 31.					

Bron: Regionaal Archief Nijmegen, Archief Gemeentespaarbank Huissen
1868-1967, inv.nr. 219 Registers van inleg en opname.

Bijlage 3: De spaarrekening van Mattheus Christiaan Lensen

S. 113.

f. III.

Mattheus Christiaan Lensen, landbouwer, onder Angeren.

		Debet	Credit.
1871.			
1871.	Inlage		100 --
1871.	Rechten		25.
1872.			100 25.
1872.	Inlage		300 --
1872.	Rechten		4 50.
1873.			404 75.
1873.	Inlage		100 25.
1873.	Rechten		12 52. ⁵
1874.			517 52. ⁵
1874.	Rechten		45 45.
1875.			532 97. ⁵
1875.	Inlage		200 --
1875.	Teruggelast	747 22. ⁵	
1875.	Rechten		14 25.

Bron: Regionaal Archief Nijmegen, Archief Gemeentespaarbank
Huissen 1868-1967, inv.nr. 219 Registers van inleg en opname.

Bijlage 4: De spaarrekening van Hendrikus van der Voort

N. 151. <i>Hendrikus van der Voort, Schaapherder, te Huissen.</i>		Fol 165	
		Debet	Credit.
1873	Inlage		200 ..
July 5.	Rente		2 50
Dec. 31			202 50
1874	Inlage		147 50
July 11	Terughbetaald	f 50 ..	
Dec. 31	Renten		7 25
1875	Inlage		307 25
July 5.	Renten		92 25
Dec. 31			70 34
1876	Terughbetaald	f 100 ..	
July 8.	Idem	60 ..	
Dec. 31	Inlage		100 ..
1877	Idem		50 ..
July 29	Renten		10 47
Dec. 31			410 81
1877	Terughbetaald	f 400 ..	
July 17	Inlage		40 ..
Aug. 30	Idem		150 ..
Nov. 8	Renten		2 07
Dec. 31			202 89
1878	Inlage		100 ..
July 6.	Idem		100 ..
Dec. 31	Renten		0 ..
1879			410 89
Jan. 6	Terughbetaald	f 30 89	
Nov. 8.	Idem	50 ..	
Dec. 31	Renten		10 55
1880			340 55
Dec. 30	Terughbetaald	f 25 ..	
Dec. 31	Renten		10 14
1881			325 59
Oct. 13	Terughbetaald	f 25 ..	
Oct. 13	Idem	100 ..	
Nov. 31	Renten		8 81
1882			209 40
Mei 11	Terughbetaald	f 100 ..	
Aug. 24	Idem	70 ..	
Dec. 31	Renten	31 ..	
1883			3 20
			11 60
Hier folio 263 volgmobock			

Bron: Regionaal Archief Nijmegen, Archief Gemeentespaarbank
Huissen 1868-1967, inv.nr. 219 Registers van inleg en opname.